

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

OPDRACHT.

Aan de verstandige en wijze heer Hieronymus Muhlphort Schout van de stad Zwickau mijn bijzonder-goedgunstige vriend en beschermer, bied ik, Dr Martinus Luther, Augustijner, mijn toegewijde diensten en wens ik al wat goed is. Verstandige, wijze heer en goedgunstige vriend! De eerwaarde Magister Johan Egran, predikant in uw lofwaardige stad, heeft bij mij hoog opgegeven van uw liefde en grote belangstelling voor de Heilige Schrift, volgens welke gij niet nalaat naarstig te leven en die gij niet ophoudt de mensen aan te prijzen. En nu het zijn verlangen is dat ik met u zal kennis maken, verklaar ik mij daartoe gaarne en met blijdschap gewillig en bereid. Want het geeft mij grote vreugde te vernemen dat op de ene of andere plaats de Waarheid van God met liefde wordt aangenomen. Immers zo velen en met name zij die zich als haar verdedigers opwerpen staan haar met alle geweld en list tegen. Al weet ik ook dat het zo moet zijn dat aan Christus, die immers gezet is tot een ergernis en tot een teken dat wedersproken zal worden, velen zich stoten en vallen terwijl anderen door Hem zullen opstaan. Daarom heb ik, om onze kennismaking en vriendschap daarmee aan te vangen, dit traktaat je, in het Duits geschreven, u willen opdragen, dat ik in de Latijnse tekst heb opgedragen aan de Paus en ik heb daarin voor een ieder duidelijk gemaakt welke, naar ik hoop door niemand af te wijzen of te berispen reden ik meen te hebben om zo te leren en te schrijven inzake het Pausdom, als ik doe. Hiermede beveel ik mij, u, en allen aan Gods genade aan. Amen.

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN.

1. Velen komt het voor dat het Christelijk geloof een gemakkelijke zaak is, niet weinigen daarnemens geven het een plaats onder de deugden. Zij kunnen dit alleen doen omdat zij het nooit hebben onderzocht om het door ondervinding te leren kennen noch ooit de voortreffelijkheid ervan hebben gesmaakt en genoten. Het moet immers onmogelijk heten dat iemand op juiste wijze erover zou schrijven of wat er op juiste wijze over geschreven was goed zou verstaan, die niet de geest ervan onder hem in het nauw brengende droefenissen eens had geproefd. Wie evenwel er ook maar iets, zij het nog zo weinig, van geproefd heeft, die kan er nooit genoeg over schrijven en spreken en nadenken en er van horen, want het is een levende fontein van water, die springt tot in het eeuwige leven, zoals Christus zegt in Johannes 4. Ik nu, hoewel ik niet durf roemen in een ontvangen overvloed en weet hoe ik maar gebrekkig toegerust ben, hoop toch dat ik, ofschoon gekweld door vele en onderscheidene beproevingen, een weinig van dit geloof heb verkregen en dat ik, indien al niet met schoner woorden, dan toch in degelijker zin daarover kan spreken dan die letter-lievende en stellig zeer scherpzinnige, spitsvondige betogers tot dusver hebben gedaan, die zelf niet verstaan wat zij erover te berde brengen. Om echter de ongeleerden (want alleen zulke begeer ik te dienen) een weg te wijzen die gemakkelijk te bewandelen is, laat ik deze twee stellingen voorafgaan, die handelen over de vrijheid en de gebondenheid van de geest. een christen is een zeer vrije heer over alle dingen, aan niemand onderworpen, een christen is een zeer dienstvaardige knecht van allen, onderworpen aan allen. Hoewel deze twee uitspraken elkaar schijnen tegen te spreken, zullen ze toch, daar waar men ontdekt zal hebben dat ze samenstemmen, het goed doen voor ons doel. Het zijn immers uitspraken van Paulus-zelf, die beide zegt: 1 Corinthiërs 9:19: "Want hoewel ik vrij sta tegenover allen, heb ik mij allen dienstbaar gemaakt", en Romeinen 13:8: "Zijt niemand iets schuldig, dan elkander lief te hebben". Immers de liefde is naar haar aard tot dienst bereid en zij Wijdte zich toe aan wat zij bemint. Zo ook Christus, schoon Heer van allen, is nochtans geworden uit een vrouw, geworden onder de wet, tegelijk vrije en dienstknecht, tegelijk in de gestalte van God en in de gestalte van een knecht.

2. Laten we deze dingen uit een dieper liggend en breder beginselophalen. De mens immers bestaat uit een tweevoudige natuur: een geestelijke en een lichamelijke. Naar de geestelijke, die men ziel noemt, wordt hij een geestelijke, inwendige, nieuwe mens geheten, naar de lichamelijke, die we vlees noemen, heet hij de vleselijke, uitwendige, oude mens, over wie de Apostel in 2 Corintheërs 4:16 zegt: "al vervalt ook onze uiterlijke mens, nochtans wordt de innerlijke van dag tot dag vernieuwd". Deze onderscheidenheid is er de oorzaak van dat in de Schrift tegenstrijdige dingen van dezelfde mens worden gezegd, daar ook inderdaad in dezelfde mens twee mensen met elkander strijden, omdat het vlees begeert tegen de geest en de geest tegen het vlees, Galaten 5:17.

3. Beginnen we nu eerst te spreken over de inwendige mens en laten we dan zien op welke wijze hij een vroom, vrij en waarachtig christen wordt, dat is: een geestelijk, nieuw, inwendig mens. En dan staat het vast dat volstrekt geen der uitwendige dingen, met welke naam ze ook zouden moeten worden aangeduid, ook maar iets zou kunnen bijdragen tot het verkrijgen van de gerechtigheid en de christelijke vrijheid, evenmin als van de staat van ongerechtigheid of gebondenheid, wat aannemelijk gemaakt wordt door gemakkelijk aan te voeren redenen. Immers wat zou het de ziel kunnen baten, als het lichaam welvarende is, ongehinderd en met eetlust spijsen gebruikt en drinkt en doet wat het hart begeert? We zien toch dat door dezelfde dingen ook de meest-onvrome dienstknechten van alle zonden een bloeiend leven leiden? Aan de andere zijde, wat schaadt een slechte gezondheid of gevangenschap of honger en dorst, of welke andere uiterlijke onaangenaamheid of ongemak, de ziel, wanneer ook de meest-vrome en vrije mensen, die met een goed geweten door het leven gaan, door deze dingen worden gekweld? Van alle deze dingen raakt er niet een aan de ziel, hetzij om haar vrij te maken hetzij om haar gebonden te doen zijn.

4. Zo zal het dan de ziel in geen enkel opzicht van voordeel zijn of het lichaam al met heilige klederen, naar de wijze der geestelijken, is versierd, dan wel in gewijde plaatsen vertoeft of met heilige uitoefening van plichten zich bezig houdt of bidt, vast, zich van zekere spijs onthoudt en welke werken ook doet die door en in het lichaam kunnen worden gedaan. Er zal nog heel iets anders nodig zijn voor de ziel om haar gerechtigheid en vrijheid te verzekeren. Want de dingen, die ik daar noemde kunnen onderhouden worden door welke onvrome ook. En uit het beoefenen ervan kunnen niet dan hypocrieten geboren worden. En daartegenover staat dat het de ziel geen kwaad zal doen of het lichaam al bekleed is met ongewijde klederen, verkeert in ongewijde plaatsen, gewoon gemeenschappelijk eet en drinkt en met geen vasten zich inlaat, niet met luider stem bidt en al die dingen nalaat die door bovengenoemde hypocrieten plegen gedaan te worden.

5. En opdat we alles afwijzen: ook speculaties en meditaties en al wat door de ijverige bezigheden der ziel onderhouden kan worden het baat alles niets! Een ding en dat alleen is nodig tot het christelijk leven, tot de gerechtigheid en tot de christelijke vrijheid. En dat is: het heilige Woord van God, het Evangelie van Christus, zoals Johannes zegt in 11:25: "Ik ben de Opstanding en het Leven, wie in Mij gelooft zal niet sterven in eeuwigheid". En evenzo, 8:36: "Wanneer de Zoon u vrijgemaakt heeft, zult ge werkelijk vrij zijn. En Mattheus 4:4: "Niet alleen van brood zal de mens leven, maar van alle woord, dat uit de mond Gods uitgaat". Wij houden dus voor zeker en beschouwen het als een vastgestelde waarheid dat de ziel alle dingen kan ontberen behalve het Woord Gods en zonder dat Woord is er niets waardoor voor haar zorg kan worden gedragen. Maar wanneer zij dit Woord heeft, is zij rijk, heeft zij geen behoefte aan iets anders, want met en in dit Woord heeft zij het leven, de waarheid, het licht, de vrede, de gerechtigheid, het heil, de vreugde, de vrijheid, de wijsheid, de kracht, de genade, de heerlijkheid en alle goede dingen, in niet te schatten rijke overvloed. Dit is de reden waarom de profeet in de gehele 11de psalm en op zoveel andere plaatsen met zoveel zuchten en weklachten hijgt en smacht naar het Woord van God. En te anderer zijde is er geen strenger straf, in de toorn van God, dan wanneer Hij neder zendt een ontbreken van het gehoor zijns Woords, gelijk Hij in het boek Amos daarvan spreekt. Terwijl er daarentegen geen groter genade is dan wanneer Hij zijn Woord vrij laat verkondigen, zoals te lezen staat in Psalm 107:20: "Hij zond zijn Woord en genas hen en deed hen aan de groeve ontkomen". En Christus is tot geen andere taak gezonden dan tot de prediking van het Woord. En de gehele bediening van Apostelen en Bisschoppen en de gehele geestelijke stand is tot niet anders geroepen en ingesteld dan tot de Dienst des Woords.

6. Vraagt gij echter: "Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zoveel woorden Gods zijn?" dan antwoord ik: Wil echter iemand ook de Duitse tekst vernemen, deze luidt aldus: Vraagt gij echter: "Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zoveel woorden Gods zijn", dan antwoord ik: Het is niets anders dan de prediking, die Christus bracht, gelijk het Evangelie haar bevat. En deze prediking is nu noodzakelijkerwijze in zulke bewoordingen ingekleed dat gij er uit hoort hoe uw God tot u spreekt en zegt dat heel uw leven en al uw werken niets zijn voor Hem, maar dat gij, met alles wat in u is, het eeuwig verderf tegemoet gaat. Indien gij dit nu waarachtig gelooft, gelijk gij daartoe verplicht zijt, dan moet gij vertwijfelen en bij uzelf en erkennen dat, de uitspraak, te vinden bij Hosea 13:9, waar staat: 0, Israël, in u is niets dan uw verderf, alleen in Mij echter staat uw hulp". De Apostel legt dit in Romeinen 1 ons uit, als hij daar nl. spreekt over het Evangelie van God aangaande zijn Zoon die vlees is geworden, heeft geleden, is opgewekt en verheerlijkt door de Geest der heiligmaking. Want Christus te prediken, dat is: een ziel te weiden, te rechtvaardigen, te bevrijden, te zaligen, indien zij de prediking gelooft. Het geloof toch is het enige zaligmakende en vruchtdragende gebruik van het Woord van God, Romeinen 10:9: "Indien gij met uw mond belijdt dat Jezus Heer is en met uw hart gelooft dat God Hem uit de doden heeft opgewekt, zult ge behouden worden:". En wederom vs 4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft". En Romeinen 1:17: "De rechtvaardige zal uit geloof leven". Immers het Woord Gods kan niet door enige goede werken, maar alleen door het geloof ontvangen en in eer gehouden worden. Het is daarom duidelijk dat de ziel tot het leven en de gerechtigheid alleen aan het Woord behoefte -heeft en zo ook alleen door het geloof en niet door enig werk wordt gerechtvaardigd. Want indien zij door iets anders kon gerechtvaardigd worden, zou zij niet aan het Woord behoefte hebben en daarom ook niet aan het geloof. Maar dit geloof kan volstrekt niet bestaan met de werken samen, dat wil zeggen: indien gij verwacht door die werken, welke ze ook zijn, tezamen met het geloof gerechtvaardigd te worden, want dit zou zijn een hinken op twee gedachten, Baäl aanbidden en hem de hand kussen, wat de grootste zonde is, zoals Job zegt. Als gij dus begint te geloven, leert gij tegelijkertijd erkennen, dat al wat in u is u volstrekt schuldig stelt, zondig is en veroordelenswaard. Overeenkomstig datgene wat ook staat te lezen in Romeinen 3:23: "Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods" en in vs 10-12: "niemand is rechtvaardig, ook niet een, er is niemand die doet wat goed is, allen zijn zij afgeweken, tezamen zijn zij onnut geworden". Want als dit nu voor u een bekende zaak is geworden, zult ge weten dat gij Christus nodig hebt, die voor u geleden heeft en is opgewekt, opdat gij, in Hem gelovende, door de kracht van dit geloof een ander mens zoudt worden, terwijl dan al uw zonden vergeven zijn en gij gerechtvaardigd zijt door u vreemde verdiensten, namelijk: die van Christus alleen. Opdat gij evenwel uit u en van u. dat is uit uw verderf (als een verlorene) moogt te voorschijn komen, stelt Hij zijn lieve Zoon Jezus Christus voor u, en laat u door zijn levend en troostrijk Woord aanzeggen: "Gij moet met een rotsvast geloof u aan Hem overgeven en blijmoedig op Hem vertrouwen". Dan zullen, om den wille van dit geloof, al uw zonden u vergeven en zal al uw verderf overwonnen zijn en zult gij rechtvaardig voor God, waarachtig, bevredigd en vroom zijn, alle geboden zullen vervuld zijn. van alle dingen zult ge vrij zijn, gelijk Paulus zegt, Romeinen 1:17: "een gerechtvaardigd christen leeft alleen van zijn geloof" en in Romeinen 10:4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft". Daar echter dit geloof slechts in de inwendige mens heerschappij kan voeren, zoals Paulus zegt, Romeinen 10:10: "met het hart gelooft men ter gerechtigheid" en omdat dit geloof alleen (de mens) rechtvaardigt, is het duidelijk dat de inwendige mens stellig door niet een enkel werk of enige bezigheid kan gerechtvaardigd worden en vrijgemaakt en behouden en welke werken ook, hem in geen enkel opzicht tot voordeel zijn, gelijk hij anderzijds alleen door goddeloosheid en

ongeloof van het hart een schuldige wordt en een verdoemelijke slaaf der zonde, in geen dele door uitwendige zondige daden.

7. Om deze reden moet het welke christen ook allereerst ter harte gaan dat hij toch, na alle betrouwen op werken te hebben laten varen, zijn geloof alleen meer en meer zal versterken en door dit geloof zal opwassen in de kennis niet van de werken, maar van Jezus Christus die hem ten goede geleden heeft en is opgewekt, gelijk Petrus in zijn eerste brief, het laatste gedeelte ervan, leert, geen ander werk toch maakt dat een mens een christen mag heten. Zo schrijft Christus lees Johannes 6:27-29, toen de Joden Hem vroegen wat zij moesten doen opdat zij de werken Gods mochten werken waarbij Hij de menigte der werken waaronder Hij zag dat zij bedolven werden, afwees hun maar EEN werk voor, als Hij tot hen zegt: "Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Hem, die Hij gezonden heeft", "want op Hem heeft God de Vader zijn zegel gedrukt". Hieruit vloeit voort dat het rechte geloof in Christus een onvergelijkkelijk-rijke schat is, aangezien het met zich brengt het universele heil en bevrijdt van alle kwaad, gelijk Marcus in het laatst van zijn evangelie, 16:16, zegt: "wie gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden, maar wie niet gelooft, zal veroordeeld worden". Deze schat heeft Jesaja nauwkeurig gezien en toen voorzegde hij ervan (10:22- 23): "Een kort en voleindigend woord zal God op de aarde doen en de voleindigde verkorting zal de gerechtigheid overstromen", alsof hij wilde zeggen: "Het geloof dat een korte en voleindigde volle vervulling der wet is, zal de gelovigen met zulk een gerechtigheid vervullen, dat zij niet anders tot hun rechtvaardiging van node hebben" gelijk ook Paulus (10:10) betuigt: "Met het hart gelooft men ter gerechtigheid".

8. Gij vraagt nu echter: op welke manier gaat dat dan toe dat alleen het geloof rechtvaardigt en zonder onze werken ons een schat van zoveel goederen schenkt, terwijl toch zo vele werken, ceremoniën en wetten ons in de Heilige Schrift voorgeschreven zijn? Ik antwoord: voor alle dingen moet ge gedachtig zijn aan wat gezegd is, dat het geloof alleen, zonder de werken, rechtvaardigt, redt en behoudt, wat we aanstonds duidelijker zullen maken. Intussen moet worden vastgesteld: het gehele Woord van God bestaat in twee delen: geboden en beloften. De geboden geven wel aan welke de goede werken zijn, maar als we weten welke ze zijn, geschieden ze daar nog niet mee: de geboden maken ons duidelijk wat wij moeten doen, maar zij geven niet de kracht om het te doen, tot dit doel dan zijn zij bij verordening vastgesteld: dat zij de mens zelf tot een aanwijzing zullen dienen opdat hij in deze weg zijn onvermogen tot het goede zal leren kennen en aan zijn krachten zal vertwijfelen. Daarom ook heten zij en zijn zij het Oude Testament. Om een voorbeeld te nemen: het "Gij zult niet begeren" is een gebod, waardoor we ervan worden overtuigd dat wij allen zondaars zijn, omdat niemand buiten alle begeren kan blijven, wat hij er ook tegen zou ondernemen. Opdat hij echter toch niet moge begeren en het gebod moge nakomen, wordt hij gedwongen aan zichzelf te vertwijfelen en elders en bij een ander de hulp te zoeken, die hij bij zichzelf niet vindt, zoals Hosea zegt: "Uwer is het verderf, Israël, alleen in Mij is uw hulp". Wat nu evenwel van dit ene gebod geldt, hetzelfde geldt ook van alle geboden, het is ons immers omtrent die alle onmogelijk ze te volbrengen.

9. Indien nu evenwel een mens door de geboden der wet indachtig is gemaakt op zijn onvermogen (om ze te houden) en nu zeer bezorgd is geworden of hij wel langs enige weg van ijverig pogen aan de wet voldoening zal kunnen verschaffen, terwijl hij toch weet dat dit zal moeten, dat hij zelfs niet aan een jota of tittel der wet zal kunnen voorbijgaan, of anders zal hij zonder enige hoop op verlossing veroemd worden dan vindt hij, in waarheid verootmoedigd en tot niets teruggebracht in eigen oog, in zichzelf niets, waardoor hij zal gerechtvaardigd en behouden worden. En hier is nu het tweede deel van het goddelijk Woord: Gods beloften, die de heerlijkheid van God aankondigen en die zeggen: Wilt gij de wet vervullen, wilt ge komen tot het "niet begeren", gelijk de wet eist, wel, ziehier: geloof dan in Christus, in Wie u worden toegezegd genade, gerechtigheid, vrede, vrijheid en alle dingen. Indien gij gelooft, zo zult ge ze hebben, indien gij niet gelooft, zo zult gij ze missen. Want Luther moet hier doelen op Hosea 13:9, de St. Vert. heeft daar: "Het (wild gedierte, vs 8) heeft u bedorven, O Israël, want in Mij is uw hulp". Maar de N. V. geeft: "Het is uw verderf, Israël, dat gij u keert tegen Mij, uw Helper". De gedachte, waarop Luther doelt, ligt echter wel in 11:7-8: "Mijn volk volhardt in het afdwalen van Mij. Hoe zou Ik u prijs geven? Mijn hart keert zich om in Mij, ten volle wordt mijn erbarming opgewekt". Hetgeen u onmogelijk is, al deed gij alle werken der wet, die vele zijn en nochtans onnut, dat zult gij langs de gemakkelijkste en kortste weg vervullen door het geloof. Want God de Vader heeft alle dingen in het geloof gelegd, opdat wie dit zal hebben alles zal hebben terwijl wie het niet zal hebben niets zal hebben. Want God heeft hen allen onder ongehoorzaamheid besloten, om zich over hen allen te ontfermen, Romeinen 11:32. Zo geven de beloften van God datgene, wat de geboden eisen en zij vervullen wat de wet beveelt, opdat het alles moge zijn van God alleen, zowel de geboden als ook de volle vervulling ervan. Hijzelf alleen gebiedt, Hij ook alleen vervult. Daarom behoren de beloften van God tot het Nieuwe Testament, ja zelfs: zij zijn het Nieuwe Testament.

10. Omdat nu deze beloften van God heilige woorden zijn en ware, rechtvaardige, vrije, vredige en die Hij gevuld heeft met een universele goedheid, gebeurt het dat de ziel, die ze met een sterk geloof aanneemt, zozeer er mee verenigd wordt, ja zelfs er geheel en al door verzvolgen wordt, dat zij niet alleen deel verkrijgt aan, maar zelfs verzadigd wordt met en geestelijk dronken gemaakt door de grote kracht ervan. Want als het Christus aanraken genezing bracht, hoeveel te meer zal dan niet deze allereerste geestelijke aanraking, ja, een indrinken van het Woord alles wat des Woords is aan de ziel mededelen? Op deze wijze dus wordt de ziel door het geloof alleen, zonder de werken, uit het Woord Gods gerechtvaardigd, geheiligd, van leugen gezuiverd, tot vrede gebracht, bevrijd en met alle goed vervuld en waarlijk tot een "dochter van God" gemaakt, gelijk Johannes in 1:12 zegt: "Hij heeft macht gegeven kinderen Gods te worden hun die in zijn Naam geloven". Hieruit is gemakkelijk te verstaan hoe het komt dat het geloof zo veel vermag en waarom geen enkel goed werk noch alle goede werken tezamen aan het geloof gelijk te stellen zouden zijn, immers geen enkel goed werk hecht zich zo aan het Woord noch ook kan zo in onze ziel leven, immers alleen het geloof en het Woord heersen in haar. Zo als het Woord is, zo wordt ook de ziel door het Woord, gelijk het ijzer even gloeiend rood wordt als het vuur door de vereniging met het vuur. Hierdoor wordt het duidelijk dat een christen aan zijn geloof genoeg heeft tot alle dingen en de werken hem niet nodig zijn om gerechtvaardigd te worden, maar indien hij de werken niet nodig heeft, heeft hij ook de wet niet nodig, en indien hij de wet niet nodig heeft, is hij toch zeker vrij van de wet en blijkt het waar: "den rechtvaardige is geen wet gesteld". En dit is nu die (bekende) Christelijke vrijheid: ons geloof dat maakt, niet dat we werkeloos blijvend ledig gaan, of slecht zouden leven, maar dat niemand wet of werken nodig heeft tot zijn rechtvaardiging en zijn behoud.

11. Dit moet dan de eerste dracht en vrucht van het geloof heten. Laten we nu ook de tweede bezien. Immers ook dit is een eigenaardigheid van het geloof, dat het hem, dien het vertrouwt, vereert met de trouwste en hoogste goede dunk die het van hem heeft, immers omdat het hem, dien het vertrouwen wil, houdt voor een ten volle betrouwbaar en eerwaardig mens. Want er is geen eerbewijs dat we gelijk kunnen stellen met dit, dat we iemand houden voor betrouwbaar en rechtvaardig, en daarmee eren we hem wie we geloven. Wat hogers kunnen we iemand toekennen dan betrouwbaarheid en rechtvaardigheid en voorts: volstreckte goedheid? En nu daartegenover is het voor hem de meest lakende smaad als we iemand publiek houden voor schuldig aan leugentaal en onrechtvaardigheid of wij houden hem voor verdacht, en dit doen we als we hem geen geloof en vertrouwen schenken. Zo nu houdt de ziel, als ze vast gelooft in God die ons zijn beloften doet, Hem voor waarachtig, betrouwbaar en rechtvaardig en als zij zo handelt kan zij Hem niets voortreffelijkers toekennen, dit is het hoogste in de dienst van God om Hem toe te kennen betrouwbaarheid, gerechtigheid en al wat we hem moeten toekennen in wie we geloven. Doet zij dit, dan stelt zij zich onvoorwaardelijk ter beschikking van al zijn wilsbeslissingen, dan heiligt zij zijn Naam, en vindt goed dat met haar gedaan wordt zo als het Gode welbehaaglijk zal zijn, opdat zij, zich verlatende op zijn beloften, niet twijfelt of Hij is waarachtig, rechtvaardig, wijs, een God die al wat Hij doet op de beste wijze zal doen, zal beschikken en verzorgen. Maar nu, is zulk een ziel door dit haar geloof niet in alle dingen volkomen gehoorzaam aan God? Immers welk gebod blijft nog over, hetwelk zulk een gehoorzaamheid niet overvloedig heeft volbracht? Welke volheid kan overvloediger zijn dan een volledige "gehoorzaamheid? Maar deze brengen niet de werken, maar brengt alleen het geloof tot stand. Daartegenover, hoe kan men driester rebelleren, hoe groter goddeloosheid bedrijven tegen God, hoe kan men Hem meer smaad aandoen dan dat men Hem, die zoveel belooft, niet gelooft? Immers wat is dit anders dan of God voor een leugenaar uitmaken of (althans) betwijfelen of Hij wel waarachtig betrouwbaar is? Dit is toch feitelijk: zichzelf waarachtigheid toeschrijven, maar het er voor houden dat er bij God leugenachtigheid en ijdelheid is, is dit niet een God verloochenen en terzijde stellen en een afgod voor zich zelve oprichten in het eigen hart? Wat zullen dus werken baten die gedaan zijn in zulk een staat van goddeloosheid, ook al zouden het werken van Engelen of van apostelen zijn? Terecht heeft derhalve God niet in toom of wellust, maar in de zonde van het ongeloof al wat zonde is, saam gevat, opdat niet zulke, die ten onrechte menen door wetswerken van kuisheid en vriendelijke zachtmoedigheid de wet te vervullen (al zijn dit ook maatschappelijke en menselijke deugden) zich inbeelden zalig te zullen worden, neen, in de zonde van het ongeloof verstrikt zullen zij of om vergeving moeten vragen of door een rechtvaardig vonnis veroordeeld worden. Maar indien God ziet dat we Hem waarachtig betrouwbaar noemen en dat Hij door het geloof, dat in onze harten woont, geëerd wordt met zulk een eer als Hij waardig is te ontvangen, dan eert ook Hij van zijn zijde ons en ziet ons aan als waarachtigen en rechtvaardigen vanwege dit ons geloof. Het geloof immers houdt God voor waarachtig en rechtvaardig en geeft Hem daarin het zijne en daarom geeft God ons van zijnentwege de heerlijkheid van onze gerechtigheid. Want het is waarachtig en rechtvaardig dat God waarachtig en rechtvaardig is en deze goddelijke deugden Hem gelovig toe te kennen en Hem als de zodanige te belijden, dat is: waarachtig en rechtvaardig te zijn. Zo staat het geschreven: 1 Samuel 2:30:" Wie Mij eren, zal Ik eren, maar wie Mij versmaden, zullen gering geacht worden". En zo zegt ook Paulus, Romeinen 4:3: "Abraham geloofde God en het werd hem tot gerechtigheid gerekend", omdat hij door dit zijn geloof in zeer overvloedige mate God verheerlijkte en ook ons zal ons geloof om dezelfde reden tot gerechtigheid gerekend worden, indien wij zullen geloofd hebben.

12. In de derde plaats is de onvergelykelijke heerlijkheid van het geloof deze, dat het de ziel verbindt met Christus, als een bruid met haar bruidegom. Door welke sacramentele vereniging, gelijk de Apostel zegt, Christus en de ziel worden gemaakt tot EEN vlees. Maar indien zij EEN vlees zijn en het een waarachtig huwelijk tussen die beide is, ja, van alle huwelijken verre het volmaaktste tussen Christus en de ziel voltrokken wordt, daar de menselijke huwelijken van dit huwelijk, dat enig in zijn soort is, slechts zwakke afbeeldingen zijn zo volgt hieruit dat ook alle dingen hun beiden gemeen worden, zowel de goede als de kwade, zodat de gelovige ziel de dingen die Christus heeft als de hare mag beschouwen en aannemen en daarin mag roemen, terwijl Christus de dingen, die de ziel hoeft, voor zich aanvaardt als de zijne. Laten wij deze dingen samenvatten en wij zullen onschatbaarrijke zaken aanschouwen! Christus is vol van genade, leven en zaligheid, de ziel is vol van zonden, dood en verdoemelijkheid. Laat nu echter maar het geloof tussenbeide komen en laat het erop vertrouwen dat van Christus zijn de zonden, de dood en de hel en dat de ziel genade, leven en zaligheid deelachtig wordt. Want het betaamt Hem, zo Hij de bruidegom is, tegelijkertijd die dingen die de bruid heeft, mede met haar, te aanvaarden en de dingen, die van Hem zijn, aan de bruid mee te delen. Immers hoe zou Hij die zijn lichaam en zichzelf haar geeft, niet alles wat het zijne is geven? En wie het lichaam de bruid aanneemt, hoe zou Hij niet al wat de bruid is mede met haar aanvaarden? Hier stelt Hij in het licht het zo bijzonder boeiend schouwspel niet alleen van gemeenschap, maar ook van een heilzame strijd en overwinning en behoud en verlossing. Aangezien immers Christus in EEN Persoon En mens En God is, die niet alleen niet gezondigd heeft noch sterft noch' veroordeeld wordt, maar ook zelfs niet zondigen, sterven of veroordeeld worden kan en zijn gerechtigheid, leven en heil onoverwinnelijk, eeuwig en almachtig is aangezien, zeg ik, een zodanig Persoon de zonden, de dood en de hel van de bruid, ook vanwege de bruidsring van het geloof, voor zich in gemeenzaamheid met haar aanvaard, ja die tot zijn eigene gemaakt heeft en zich daarin niet anders gedraagt dan alsof zij de zijne zijn en alsof Hij zelf zou gezondigd hebben en Hijzelf in arbeid zijner ziel verkeerde en stierf en ter helle nederdaalde, opdat Hij in alles overwinnaar zou zijn en de zonde, de dood en de hel Hem niet konden verzwelgen zo zijn deze noodzakelijkerwijze verzwolgen in Hem, in een verbijsterende tweekamp. Want zijn gerechtigheid is de zonden van allen te sterk, zijn leven is alle dood te machtig, en zijn kracht tot behoud is de gehele hel te onoverwinnelijk. Zo wordt de gelovige ziel door de bruidsschat die haar geloof in Christus, haar bruidegom, haar meebrengt, van al haar zonden vrij, bevrijd ook van de dood en op een veilige plaats gebracht voor de hel, voorts begiftigd met eeuwige gerechtigheid, eeuwig leven en het heil dat haar wordt aangebracht door haar bruidegom Christus. Zo stelt Hij zich zelve voor ogen een bruid zonder vlek of rimpel, tot heerlijkheid, terwijl Hij haar reinigt door het bad in het Woord des levens, dat is door het geloof des Woords, des levens, der gerechtigheid en der zaligheid. Zo maakt Hij haar tot zijn bruid in geloof, in ontferming, in medelijden, in gerechtigheid en rechtspraak, zoals Hosea zegt, 2:18. Daarom, wie zal deze koninklijke bruiloft op de rechte waarde schatten? Wie de rijkdom van deze heerlijkheid en genade in (prijzende) woorden samenvatten? Nu deze rijke en trouwe bruidegom Christus tot echtgenoot neemt dit heel arm, ontrouw, overspelig meisje, terwijl hij haar vrijkoopt van al haar kwaden en haar versiert met al zijn goederen. Het is dan nu onmogelijk dat haar zonden haar in het verderf storten, omdat die op Christus zijn gelegd en in Hem verzwolgen zijn en zij zelve heeft die gerechtigheid in Christus, haar Bruidegom, welke zij zich mag voor ogen stellen als haar eigene en met goed vertrouwen tegen al haar zonden, tegen dood en hel kan overstellen, en zeggen: Al heb ik dan ook gezondigd mijn Christus, in wie ik geloof, heeft niet gezondigd en al het zijne is het mijne en al het mijne is het zijne, zoals er staat in het Hooglied: "Mijn Liefste is mijn en ik ben zijn". Dit is het wat Paulus schrijft 1 Corintiërs 15:57: "Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft, door

onze Here Jezus Christus", de overwinning nl. op de zonde en dood, zoals dezelfde apostel het uitdrukt: "De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet", vs 56.

13. Uit deze dingen verstaat gij weer wat er de oorzaak van is, dat er zoveel aan het geloof moet worden toegeschreven, dat het, alleen, de wet volbrengt en zonder enige werken rechtvaardigt. Immers gij ziet dat het eerste gebod, hetwelk aldus luidt: "De ene God zult gij dienen", alleen door het geloof kan worden gehoorzaamd. Want indien gij zelf van de voetzool af tot de hoofdschedel toe niet anders zoudt bestaan dan uit goede werken, zoudt ge des ondanks niet rechtvaardig zijn en God niet dienen en het eerste gebod niet vervullen, daar God niet gediend kan worden noch ook Hem kan worden toegebracht de eer voor zijn waarheid en universele goedheid, zoals die Hem in waarheid toegebracht moet worden, immers dit doen de werken niet, maar doet alleen het geloof des harten. Want niet door te werken maar door te geloven verheerlijken wij God en belijden wij Hem als de Waarachtige. In deze zin is alleen het geloof de gerechtigheid van een christen en de vervulling van alle geboden. Hij immers die het eerste gebod vervult, die zal ook gemakkelijk alle overige volbrengen. De werken evenwel, omdat zij gevoelloze, dode dingen zijn, kunnen God niet verheerlijken, hoewel zij, als het geloof aanwezig is, tot eer van God kunnen geschieden. Maar wij zoeken op dit moment niet de dingen die gedaan worden, gelijk dit met de werken het geval is, maar hem die ze doet, die God verheerlijkt en de goede werken Hem toebrengt. En dit is het geloof des harten, hoofd en wezen van heel onze gerechtigheid. Daarom is het een duistere en gevaarlijke leer die beweert dat de geboden door werken volbracht kunnen worden, omdat de geboden voor alle werken moeten volbracht zijn en de werken op het volbrengen ervan moeten volgen, zoals we in het vervolg zullen horen.

14. Opdat we nu echter deze genade die deze onze inwendige mens in Christus heeft, verder bezien, moeten we weten dat God in de dagen van het Oude Testament elk mannelijk eerstgeborene zich zelve heiligde. De eerstgeboorte was van grote waarde en bracht een tweevoudige eer aan boven de andere kinderen, nl. het priesterschap en de heerschappij. De broeder toch in een gezin, die het eerstgeboorterecht bezat, Was priester en heer over al de andere kinderen. Deze figuur wees heen naar Christus, in waarheid en in geheel enige zin de Eerstgeborene van God de Vilder en de maagd Maria, de ware Koning en Hogepriester, niet naar het vlees en niet uit de aarde aards. Immers zijn rijk is niet van deze wereld. In hemelse en geestelijke goederen regeert Hij en Hij wijdt die, welke zijn: gerechtigheid, waarheid, wijsheid, vrede, zaligheid, enz. Hiermee is niet gezegd dat ook alle dingen die op en onder de aarde zijn Hem niet onderworpen zouden wezen (want hoe kon Hij anders ons tegen deze beschermen en uit deze redden?), maar wel gezegd dat niet in en uit deze zijn koninkrijk bestaat. En zo bestaat zijn priesterschap ook niet in uitwendige praal van klederen en gebaren, gelijk dit wel het geval was bij het menselijk priesterschap van Aäron en nog heden ten dage is bij onze kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, maar in geestelijke zaken, door welke Hij in de hemel in een onzichtbaar priesterschap voor ons pleit bij God, en daar zichzelf offert en al datgene doet wat een hogepriester betaamt te doen, zoals Paulus Hem ons beschrijft in de Brief aan de Hebreeën, met verwijzing naar de figuur van Melchizedek. Want niet alleen dat Hij voor ons bidt en pleit, maar ook inwendig in onze geest leert Hij ons door de levende leringen van zijn Geest, welke de twee hem eigene en hem kenmerkende werkzaamheden zijn van de hogepriester, die bij de priesters onder de mensen afgebeeld worden door gebeden en predikingen in het zichtbare.

15. Gelijk nu Christus door zijn eerstgeborene-zijn deze twee waardigheden heeft verkregen, zo deelt Hij die ook mee aan en maakt ze het gemeenschappelijk eigendom van elkeen zijner gelovigen krachtens het tevoren besproken huwelijksrecht, waardoor al wat van de bruidegom is ook het bezit wordt van de bruid. Hieraan is het te danken dat wij allen in Christus priesters en koningen zijn, zo velen wij in Christus geloven. Zoals Petrus zegt, 1 Petrus 2:9: "Gij echter zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, een volk Gode ten eigendom, om de grote daden te verkondigen van Hem, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht". En deze beide dingen geschieden op de navolgende wijze: Vooreerst, wat het koningschap aangaat: ieder christen wordt door het geloof zo hoog verheven boven alle dingen, dat hij heer van die alle wordt door geestelijke macht, zodat niet een ding op enigerlei wijs hem kan schade doen, ja, alle dingen moeten hem onderworpen zijn en hem dienen tot zijn zaligheid, zoals Paulus dit ons leert in Romeinen 8:28: "Wij weten nu dat (God) alle dingen doet medewerken ten goede voor hen, die God liefhebben, die volgens zijn voornemen geroepen zijn". En voorts in 1 Corinthiërs 3:22- 23: "Alles is het uwe. hetzij leven of dood, hetzij heden of toekomst. maar gij zijt van Christus". Dit wil niet zeggen dat een christen, wie hij ook zij, met macht in het stoffelijke boven alle dingen zou zijn gesteld, om ze te bezitten en te gebruiken, een wijd-verbreed waandenkbeeld, waarin vele geestelijken op onzinnige wijze zijn verstrikt, (want dit komt toe aan koningen en vorsten, aan mensen op aarde), wij bemerken immers ook uit de ervaring-zelve, dat we aan alle dingen onderworpen zijn, veel moeten lijden en ten slotte ook allen zullen sterven. Ja, hoe meer iemand een waarachtig christen is, aan des te groter rampspoed, lijden en sterven is hij onderworpen, gelijk wij dit zien in de hoogste Eerstgeborene, Christus, en in het leven van al zijn heilige broeders. Deze heerschappij is een geestelijke die kracht betoont ook als we van vijanden aan alle zijden zijn omringd en macht ontwikkelt midden onder verdrukkingen, wat niet anders is dan dat de kracht in zwakheid wordt volbracht, zich eerst ten volle in zwakheid openbaart, 2 Corinthiërs 12:9, en dat ik in alle dingen winst kan maken voor de ziel tot zaligheid, zo dat kruis en dood er toe gedwongen worden om mij te dienen en mede te werken tot mijn zaligheid. Dit nu is een verheven en aanzienlijke waardigheid en een waarachtige, almachtige heerschappij, een geestelijk rijk, in hetwelk geen zaak zo goed en geen zo kwaad is, of zij moet mij medewerken ten goede, indien ik maar geloof. En toch heb ik er niet EEN van nodig, daar het geloof alleen voldoende is ter zaligheid, alleen maar: het geloof oefent daarin zijn kracht en de heerschappij zijner vrijheid uit. Zie dan: deze is de niet hoog genoeg te schatten macht en vrijheid aller christenen!

16. We zijn nu evenwel niet alleen als koningen de meest-vrije van alle mensen, maar we zijn ook priesters tot in eeuwigheid. Dat is nog van veel groter belang dan koning te zijn, want van wege ons priesterschap zijn wij waardig voor God te verschijnen, voor anderen te bidden en elkander, de een de ander, op zijn beurt te onderwijzen inzake de dingen van God. Dit toch is de taak der priesters, die voorts aan geen ongelovige kan worden overgelaten, want dit heeft Christus ons verworven, indien wij in Hem geloven, gelovende dat wij gelijk wij zijn broeders zijn en mede-erfgenamen en mede-koningen, zo ook zijn medepriesters zijn, die met vertrouwen door de Geest des geloofs voor God durven verschijnen en "Abba. Vader" roepen en die de een voor de ander bidden en alles doen wat wij zien dat de zichtbare en lichamelijke priesterstand doet en afbeeldt. Als echter iemand niet gelooft, dan dient hem niets en werkt niets hem mede ten goede, maar dan is hij een slaaf van alle dingen en werkt alles hem ten kwade, omdat hij, onvroom, alles gebruikt tot eigen voordeel en niet tot Gods eer. Zo is hij dan niet een priester, maar een ongewijde, wiens gebed tot zonde wordt en nooit tot voor Gods aangezicht opklimt, omdat God de zondaars niet hoort. Wie kan derhalve de grootheid van de waardigheid eens christen vatten? Door zijn koninklijke macht heerst hij over alles, over de dood, over het leven, over de zonde, kortom: over alle dingen. En door zijn priesterlijke heerlijkheid vermag hij alle dingen bij God, omdat God doet wat hij van Hem vraagt en begeert, zoals er geschreven staat: "Hij vervult de wens van wie Hem vrezen, Hij hoort hun hulpgeroep en verlost hen", Psalm 145:19. Maar tot deze heerlijkheid komt hij stellig niet door enig werk, maar alleen door het geloof. Hieruit kan ieder mens, wie ook, met heldere blik opmerken hoe een christen van alle dingen vrij is en boven alle dingen verheven zo, dat hij geen goede werken nodig heeft om een gerechtvaardigde en behoudene te worden, want het geloof geeft hem dit alles in rijke en overvloedige mate. En indien hij dwaaslijk meende door enig goed werk rechtvaardig, vrij, behouden, een christen te worden, dan zou hij terstond het geloof, met alle daaraan verbonden goederen, verliezen, welke dwaasheid treffend verbeeld is in de fabel, die aldus luidt: toen een hond in het water liep en een flink stuk vlees in zijn bek meedroeg liet hij zich bedriegen door de afscJl aduwing van dat stuk vlees in het water, en toen hij zijn bek opendeed om naar dat stuk vlees, dat hij daar aanwezig waande, te happen, verloor hij het echte stuk vlees, terwijl ook in hetzelfde ogenblik de afschaduwing ervan verdween.

17. Nu ligt het voor de hand dat jij vraagt: indien dan inderdaad allen, die kerkleden zijn, priesters zijn, op welke wijze onderscheiden we dan hen, die we nu priesters noemen, van de leken? Ik antwoord u, aan die benaming: priesters, clerici, geestelijken, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, is onrecht aangedaan, toen zij van al de overige christenen zijn overgebracht op die weinigen in getal, die nu door een schadelijk gebruik van het woord "ecclesiastici", kerkelijke hoogwaardigheidsbekleider, worden genoemd. Immers de Heilige Schrift maakt in geen enkel opzicht tussen hen allen onderscheid, tenzij in zover zij bedienaren (van het Woord), dienstknechten en verzorgers (der armen) noemt hen, die nu pausen, bisschoppen en heren met ophef genoemd worden, terwijl zij toch de anderen alleen maar moesten dienen door de dienst des Woords om hen te onderwijzen ten aanzien van het geloof in Christus en de vrijheid waarin gelovigen zich mogen verheugen. Want hoewel het waar is dat wij allen in gelijke zin priesters zijn, toch kunnen we niet allen, en, indien we het al konden, moesten we niet allen, in het publiek dienen en onderwijzen. Dienovereenkomstig zegt Paulus, 1 Corinthiërs 4:1: "Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen Gods is toevertrouwd". Maar dat beheer heeft zich in deze tijd tot zulk een praalzieke macht en verschrikkelijke tirannie ontwikkeld, dat geen volkerenrijk noch enige macht ter wereld er mee kan vergeleken worden, alsof de leken iets anders dan gewone christenen zijn. En door dit te enenmale verkeerde is het geschied dat het inzicht in de aard van de christelijke genade, het christelijk geloof, de christelijke vrijheid en in het wezen van de gehele Christus zelve te enenmale is verloren gegaan, terwijl daarvoor in de plaats is gekomen een onverdraaglijke gevangenschap in de macht van menselijke werken en wetten en we zijn overeenkomstig de klachten van Jeremia geworden tot dienstknechten van de meest-waardeloze lieden die er op deze aarde zijn, die onze ellende misbruiken tot de schandelijkheden en smadelijkheden van hun lust.

18. Terugkerend tot datgene waarmee we begonnen zijn, meen ik dat het uit wat gezegd is, duidelijk is geworden, dat het niet voldoende is noch ook christelijk indien we de werken, het leven en de woorden van Christus prediken slechts in geschiedkundige zin, als alleen maar historische gebeurtenissen, welke te kennen ons voldoende zou zijn om tot een voorbeeld te dienen daarvan hoe we ons leven zouden moeten inrichten op welk een wijze zij, die nu nog de besten zijn, Hem prediken -, veel minder nog dat we van Hem geheel en al zouden mogen zwijgen en men menselijke wetten en verordeningen van Vaders in de plaats van Hem zou mogen onderwijzen. Verder zijn er niet weinigen die op zulk een wijze Christus prediken en hun zienswijze omtrent Hem voordragen, dat zij de affecten, de gevoelens der mensen in beweging brengen opdat ze met Christus medelijden zullen hebben en verontwaardigd zullen zijn over de handelwijze der Joden en andere kinderachtige en verwijfde onzinnigheden van datzelfde soort. Maar het betaamt dat Hij met dit doel gepredikt wordt, dat het geloof in Hem wordt opgewekt, opdat Hij maar niet alleen Christus zij, maar opdat Hij dit moge zijn voor u en voor mij, en datgene in ons worde ingewerkt wat van Hem wordt getuigd en wat Hij-zelf wordt genoemd (wat in zijn Naam ligt opgesloten). Dit geloof nu wordt geboren en onderhouden daaruit, dat van Christus gepredikt wordt waarom Hij in de wereld is gekomen, wat Hij aangebracht en geschonken heeft, welke de praktijk moet zijn van het Hem aannemen en welk nut dit brengt en welke vrucht het draagt. Dit gebeurt daar, waar de christelijke vrijheid op de juiste wijze geleerd wordt, de vrijheid die we als gift van Hem bezitten, en op welke wijze wij en alle christenen koningen en priesters en in welk opzicht wij heer over alle dingen zijn en mogen vertrouwen dat al wat we doen Gode welbehaaglijk en aangenaam is, zoals ik dat tot hiertoe heb uiteengezet. Immers, hoe zal het hart van enig mens, die deze dingen hoort, niet tot in het diepste binnenste zich verheugen, en, als het zulk een vertroosting ontvangt, niet vertederd worden tot het liefhebben van Christus, tot welke liefde het door geen wetten of werken zich ooit kon uitgedreven gevoelen? Wie is het, die zulk een hart zou kunnen schade doen of het zou kunnen verschrikken? Indien het bewustzijn van zonde of de huivering van de dood er op losstormt, dan is het er toe toegerust om te hopen op God en (het vreest niet als het van al die kwaden hoort en wordt niet verontrust, zolang het maar met verachting op zijn vijanden neerziet. Immers het mag geloven dat Christus' gerechtigheid de zijne is en zijn eigen zonde niet de zijne maar door Christus overgenomen is. Maar, bezien bij het licht van Christus' gerechtigheid, is het noodzakelijk, van wege het geloof in Christus, dat alle zonde verzwolgen wordt, zoals we boven hebben betoogd, en een christen leert met de Apostel dood en zonde te tarten en te zeggen: "Dood, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw prikkel? De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet. Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft, door onze Here Jezus Christus", 1 Corinthiërs 15:55-57. De dood is immers verslonden door de overwinning, niet alleen die van Christus, maar ook door de onze, omdat zij door het geloof de onze wordt en in zijn overwinning overwinnen ook wij.

19. Moge dit nu (genoeg) gezegd zijn over de inwendige mens, over zijn vrijheid en over zijn voornaamste gerechtigheid, die uit het geloof is, die noch wetten noch goede werken -nodig heeft, ja, deze zijn er zelfs schadelijk aan, indien iemand zou verwachten erdoor gerechtvaardigd te worden. Laten we dan nu tot het tweede deel ons toewenden, tot de uitwendige mens. Hier nu zullen wij een antwoord geven aan hen allen, die zeggen dat zij zich hebben geÛrgerd aan het woord des geloofs en aan de dingen, die ik daarover gezegd heb. Zij werpen tegen: "Indien dan het geloof alles doet en alleen reeds tot het gerechtvaardigd worden volstaat, waarom zijn dan de goede werken voorgeschreven? We zullen dan dus maar onbekommerd voortleven en niets verrichten en ons tevreden stellen met het geloof alleen". Ik antwoord dezulken: Niet also, goddelozen, niet also! Het zou er inderdaad met deze zaak zo voorstaan, indien wij door-en-door en in volmaakte zin inwendige en geestelijke mensen waren, wat we echter niet zijn voor de jongste dag is aangebroken, de dag van de opstanding der doden. Maar zolang wij in het vlees leven, is er nog niet meer dan dat we beginnen en enige vorderingen maken, wat echter eerst in het toekomende leven tot voltooiing zal worden gebracht. Het is hierom dat de Apostel, Romeinen 8:23, er van spreekt dat het nog maar eerstelingen des Geestes zijn, datgene, wat we in dit leven ontvangen, maar dat we de tienden en de overvloedige volheid zijner vruchten in het toekomende leven zullen deelachtig worden. Daarmee hangt samen wat we vroeger gezegd hebben: een Christen is een dienstknecht van alle dingen en aan die alle onderworpen. Want voorzover hij vrij is, doet hij niets, maar in zover hij dienstknecht is, doet hij alles. Laat ons nu zien, hoe dit toegaat.

20. Ofschoon de mens (gelijk ik gezegd heb) naar zijn innerlijk leven, naar de geest, in overvloedige mate voldoende door het geloof gerechtvaardigd wordt, en alles heeft wat hij hebben moet, behalve dat het betaamt dat En dit geloof en de overvloed ervan van dag tot dag toeneemt tot in het eeuwige leven, blijft hij toch in dit sterfelijk leven zolang hij op aarde is, en moet hij daarin zijn eigen lichaam regeren en omgaan met andere mensen. Hier dan nu beginnen de werken, hier kan men niet werkloos zijn, hier moet er stellig voor worden gezorgd dat het lichaam door vasten, waken, werken en andere behoorlijke tuchtmaatregelen wordt geoefend en onderworpen aan de geest opdat het de inwendige mens in het geloof gehoorzaam zij en zich er aan conformeert en niet ertegen in opstand komt of hindernissen in de weg legt, zoals het zijn aard is wanneer hij niet in bedwang wordt gehouden. Want de inwendige mens is gelijkvormig aan Gods wil en door het geloof herschaperen naar Gods beeld en hij verheugt zich en is vrolijk om Christus' wil, in wie zoveel goederen hem zijn saamgevat, weshalve hij zich dit alleen tot taak stelt, dat hij met vreugde en zonder op loon te zien God dient in vrijwillige wederliefde. Maar terwijl hij dit doet, stoot hij helaas in zijn eigen vlees op een het tegenovergestelde begerende wil die er zich toe inspant om de wereld te dienen en te zoeken wat het zijne is (wat hem lust). Maar dit is nu iets wat de geest van het geloof niet kan dulden en hij vermag dat ook niet en hij valt die wil van het vlees aan met vrolijke moed, om hem te onderdrukken en te beteugelen, zoals Paulus zegt, Romeinen 7:22: "Naar de inwendige mens verlustig ik mij in de wet Gods, maar in mijn leven zie ik een andere wet, die strijd voert tegen de wet van mijn verstand en mij tot krijgsgevangene maakt van de wet der zonde, die in mijn leven is", en elders, 1 Corinthiërs 9:27: "Ik tuchtig mijn lichaam en houd het in bedwang, om niet, na anderen gepredikt te hebben, wellicht zelf afgewezen te worden", en in Galaten 5:24: "Want wie Christus Jezus toebehoren, hebben het vlees met zijn hartstochten en begeerten gekruisigd".

21. Maar deze werken moeten niet gedaan worden uit deze overweging dat iemand daardoor voor Gods gericht zou gerechtvaardigd worden, want het geloof kan met deze verkeerde mening geen instemming betuigen omdat juist dit geloof alleen onze gerechtigheid voor God is. Maar zij moeten gedaan worden alleen uit deze andere overweging dat het lichaam tot dienstbaarheid moet worden gebracht en gereinigd van zijn boze begeerten, zodat het oog niet anders op de boze lusten gericht wordt dan met het verlangen dat we ervan gezuiverd worden. Want wanneer de ziel door het geloof gereinigd is en gemaakt tot zulk een, waarin de liefde tot God woont, zou zij gaarne willen dat alle dingen op gelijke wijze gereinigd werden, in de voornaamste plaats: het eigen lichaam, opdat alle dingen met haar God zouden liefhebben en prijzen. Zo komt het dat de mens, vanwege het feit dat zijn eigen lichaam het eist, niet werkeloos kan blijven en dat hij van wege dit lichaam zich genoodzaakt ziet om vele goede werken te doen, opdat hij het tot dienstbaarheid moge brengen. En toch zijn die werken zelve niet de reden waarom hij voor God gerechtvaardigd wordt,' maar hij moet ze 'doen uit vrije liefde, tot gehoorzaamheidsbetoon aan God, terwijl hij zijn geest en begeerte alleen richt op het goddelijk welbehagen, dat hij door al wat hij doet, met volledige dienstvaardigheid wil gehoorzaam zijn. Naar deze regel kan een ieder zichzelf gemakkelijk onderrichten in welke mate en met welke door hem te maken onderscheidingen, gelijk men wel zegt, hij zijn lichaam moet kastijden, immers hij moet in die mate vasten, waken en werken als het hem voorkomt voldoende te zijn om buitensporige uitgelatenheid en vleselijke begeerlijkheid van het lichaam te onderdrukken. Maar zij die het van de werken verwachten om daardoor gerechtvaardigd te worden, stellen zich niet de doding van de begeerten' (als doel) voor ogen, maar het is hun om de werken-zelve te doen, in de mening dat wanneer zij maar zo veel mogelijk, en zo belangrijk-mogelijke, werken verrichten, zij het daar goed mee zullen hebben en er door tot rechtvaardigen zullen worden gemaakt, waarbij zij soms hun verstand krenken en hun innerlijk levensvuur uitdoven of althans onvruchtbaar maken. Wat is het een reusachtige dwaasheid en hoe spruit die, voort uit algehele onbekendheid met de aard van het christelijk leven en van het geloof: zonder geloof door werken te willen gerechtvaardigd en behouden worden!

22. Opdat men wat we tot nog toe gezegd hebben gemakkelijker zal kunnen verstaan, wil ik de waarheid en de bedoeling ervan aantonen met enige aangelegenheden die er veel gelijkenis mee hebben. We moeten de werken van een christen, die uit zijn geloof krachtens zuivere en uit genade geschonken barmhartigheid Gods is gerechtvaardigd en gered, uit geen ander oogpunt beschouwen dan we doen als we letten op de werken van Adam en Eva in het paradijs en van al hun zonen, indien zij niet gezondigd hadden, deze werken zouden dan juist zo zijn geweest als nu die van een christen. Daarvan staat geschreven, Genesis 2:15: "God nam de mens en plaatste hem in de hof van Eden om die te bewerken en te bewaren". Nu was Adam rechtvaardig en in de staat der rechtheid door God geschapen en zonder zonde, zodat het niet nodig was dat hij door zijn werk en goede zorg gerechtvaardigd werd en in een rechte staat ten opzichte van God gesteld, maar opdat hij niet werkeloos zou zijn gaf God hem bezigheid, dat hij het paradijs zou bewerken en bewaren. En dit zijn nu waarlijk geheel vrije werken geweest, die nergens om gedaan werden dan om God welgevallig te zijn, niet: om gerechtigheid te verkrijgen, die hij reeds overvloedig bezat, die ook ons allen aangeboren was. En zo is het ook met het werk van een mens, die gelooft, die door zijn geloof weder overgeplaatst is in het paradijs en opnieuw geschapen, hij heeft geen werken nodig opdat hij daardoor rechtvaardig worde of zij, maar opdat hij niet werkeloos zal zijn en zijn lichaam zou verzorgen en bewaren moeten er werken van dezelfde vrije aard door hem gedaan worden alleen met het oog op het welgevalen van God behalve dat wij nog niet geheel herschapen zijn door een volkomen geloof en volmaakte liefde, die nog vermeerderd moeten worden, echter niet door werken, maar door innerlijke kracht. Een ander voorbeeld. Indien iemand die tot bisschop is gewijd, een kerk inwijdt, aan kinderen het vormsel toedient of iets anders doet dat tot zijn ambt behoort, wordt hij door deze werken zelve niet tot bisschop gewijd, integendeel, indien hij niet reeds tevoren tot bisschop was gewijd, zou geen van deze werken enige waarde hebben, ze zouden dwaas zijn en kinderlijk en speels. Zo nu ook een christen. Door zijn geloof tot christen gewijd doet hij goede werken, maar hij wordt door deze niet een gewijde of een christen, dat immers is vrucht van het geloof alleen, ja zelfs, indien hij niet van te voren reeds geloofde en een christen was, zouden al zijn werken volstrekt geen waarde hebben, maar zouden ze goddeloze en veroordelenswaardige zonden zijn.

23. Derhalve zijn deze twee uitspraken waar: „Goede werken maken niet een goede man, maar een goede man doet goede werken. Slechte werken maken niet een slechte man, maar een slechte man doet slechte werken”. Zodat altijd het wezen of de persoon zelf goed moet zijn voor enig goed werk kan worden gedaan en de goede werken volgen en zij komen aan het licht uit een goed persoon die ze doet. Zoals ook Christus zegt: "Een goede boom kan geen slechte vruchten dragen of een slechte boom goede vruchten dragen". En nu is het toch duidelijk dat de vruchten de boom niet dragen en de boom niet groeit aan de vruchten. Maar integendeel: de bomen dragen de vruchten en de vruchten groeien aan de bomen. Zo als het dus noodzakelijk is dat de bomen er zijn voor hun vruchten, en de vruchten de bomen niet maken, noch de goede noch de slechte, maar integendeel zodanig als de bomen zijn, zodanig ook de vruchten zullen zijn zo is het noodzakelijk dat eerst de persoon van de mens goed of slecht is, voor deze mens een goed of een slecht werk doet, en zijn werken maken hem niet slecht of goed, maar hij-zelf doet zijn of slechte of goede werken. Hetzelfde kunnen we zien bij alle ambachten. Een slecht gebouwd huis of een goed maakt niet de slechte of goede timmerman, maar de goede of slechte timmerman maakt het goede of slechte huis. En geheel in het algemeen: geen enkel werkt maakt zulk een ambachtsman als het zelf is, maar de ambachtsman maakt zulk een werk als hij-zelf is. Zo staat het er nu ook voor met betrekking tot de werken van mensen, zoals de mens zelf is hetzij ten opzichte van geloof hetzij van ongelovigheid, zo is ook zijn werk: het is goed als het in geloof, het is slecht indien het in ongelooft is gedaan. Maar dit kan niet worden omgekeerd. zodat, gelijk het werk is, zo ook de mens wordt ten aanzien van geloof of van ongelooft. Want de werken maken de gelovige niet, noch ook de rechtvaardige. Maar het geloof, gelijk het de gelovige en de rechtvaardige maakt, zo levert het ook de goede werken op. Daar echter de werken niemand rechtvaardigen, maar de mens een rechtvaardige moet zijn voor hij enig goed werk zal kunnen doen, is het overduidelijk dat het alleen het geloof is dat, uit zuivere barmhartigheid van God door Christus in gemeenschap met zijn Woord, een mens op waardige wijze en in voldoende zin rechtvaardigt en behoudt. en geen werk en geen wet voor de christen noodzakelijk zijn ter zaligheid, omdat hij door het geloof vrij is van alle wet en uit zuivere vrijheid alle dingen, zonder met loon rekening te houden, doet, die hij doet en hij er niets door zoekt te verkrijgen, hetzij. voordeel hetzij de zaligheid, omdat hij reeds verzadigd en behouden is door de genade Gods uit zijn geloof, maar hij zoekt alleen te verkrijgen het welgevallen van God.

24. Zo ook baat den ongelovige geen enkel goed werk tot het verkrijgen van gerechtigheid en zaligheid. En daartegenover, geen slecht werk maakt hem slecht of verdoemelijk, maar het ongelooft, dat de persoon en de boom slecht maakt, heeft de slechte en verdoemelijke daden voor zijn rekening. Daarom, wanneer iemand goed of slecht gemaakt wordt, begint dit niet bij de werken, maar bij zijn geloof of ongelooft, zoals de wijze Jezus Sirach, 10:14-15, zegt: "Het begin van het zondigen is het afvallen van God", en dit is: het niet geloven. Paulus zegt het ook, Hebrëen 11:6: "Wie tot God komt, moet geloven". Ook Christus zegt hetzelfde, Mattheus 12:33, als Hij opmerkt: "Maak de boom goed, maar dan ook zijn vrucht, of maak de boom slecht, maar dan ook zijn vrucht, want aan zijn vrucht kent men de boom". Alsof hij daarmee zeggen wilde: "wie goede vruchten wil hebben, moet bij de boom beginnen en zal dan zulk een goede boom moeten planten (die goede vruchten oplevert). Zo dan ook: wie goede werken wil doen, moet niet bij het werken maar bij het geloven beginnen, dat de mens goed maakt. Immers, niets of niemand maakt de mens goed, dan alleen het geloof, en niets of niemand maakt de mens slecht, dan alleen het ongelooft. Dit is ongetwijfeld waar dat de werken de mens goed of slecht maken voor het oog der mensen, dit "maken" is hier echter gelijk aan: "laten zien" en "doen kennen", zodat blijkt wie goed of slecht is, zoals Christus zegt, Mattheus 7:16- 20: "Aan hun vruchten zult gij hen kennen". Maar dit blijft alles bij de schijn en bij het uiterlijke, waardoor velen zich laten bedriegen, die dan zich inbeelden te mogen schrijven en leren dat het de goede werken zijn, door welke we gerechtvaardigd worden, terwijl ze intussen daarbij van het geloof niet de minste melding maken. Zij wandelen op hun wegen, in leugenachtigheid en als bedriegers en vervallen van kwaad tot erger, maar komen nooit tot de ware gerechtigheid. Van hen zegt Paulus, 2 Timotheus 3:5- 7: "Die met een schijn van godsvrucht, de kracht daarvan verloochend hebben. die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkenning der waarheid te kunnen komen". Wie" derhalve met deze blinden niet wil wandelen op doolwegen, moet verder zien dan op de werken, de wetten of de leerstellingen omtrent de werken, ja zelfs: hij moet zijn blik van de werken afwenden en die blik op de mens vestigen en zich afvragen hoe die gerechtvaardigd wordt. Deze wordt echter niet door werken noch door wetten, maar door het Woord Gods (dat is: door de toezegging van zijn genade) en door het geloof gerechtvaardigd en behouden, opdat vaststa de heerlijkheid van zijn goddelijke majesteit, welke ons, die geloven, niet door de werken van een gerechtigheid, die wij gedaan hebben, maar naar zijn barmhartigheid door het woord zijner genade heeft zalig gemaakt.

25. Uit dit alles is gemakkelijk op te merken in hoeverre goede werken te verwerpen of te aanvaarden zijn en welke maatstaf men moet aanleggen om te verstaan of de leervoorstellingen van allen, die er hun meningen over ten beste hebben gegeven, juist of onjuist zijn. Want indien de werken op EEN lijn gesteld worden met de gerechtigheid en gedaan worden in de slechte duivelswaan en de leugenachtige, bedrieglijke, overtuiging dat we kunnen verwachten door die werken gerechtvaardigd te worden, dan willen zij ons inprenten dat zij noodzakelijk zijn, dan vernietigen ze ons En de vrijheid En het geloof en juist door dit kwade gevolg zijn ze dan met meer goed, maar ten volle verdoemelijk. Want ze zijn niet vrij en lasteren de genade Gods, Wie alleen het toekomt ons door het geloof te rechtvaardigen en te behouden, wat de werken niet vermogen te bewerkstelligen, en toch grijpen zij daarnaar en zoeken het te bereiken door een onvrome verwachting, in onze dwaasheid, bij ons op te wekken, en op deze wijze doen zij in hevige mate God geweld aan, in de uitoefening van de deugd zijner genade en in zijn heerlijkheid. Derhalve: wij verwerpen de goede werken niet, maar met ons gehele hart aanvaarden en leren wij ze, en als wij ze veroordelen, veroordelen we ze niet om hen-zelve, maar om het on-godvruchtig gevolg: de verkeerde mening dat men de gerechtigheid er door kan zoeken te bereiken. En daar komt het dan van, dat deze werken slechts naar de uiterlijke schijn goed zijn, terwijl ze het in waarheid niet zijn, waardoor de bedrijvers ervan zichzelf en anderen bedriegen, als roofzuchtige wolven, in schaapsklederen gehuld. En deze duivelse en verkeerde mening in het stuk van de werken is onoverwinnelijk en onuitroeibaar, daar, waar het oprechte geloof ontbreekt: Want die mening kan uit verstand en har!: van die werkheiligen niet wijken voor het geloof, verwoestend als een verterend vuur, in hun har!: inkomt en daar gaat regeren. Onze natuur is uit zich zelve niet in staat haar uit te drijven, zelfs niet om haar als dwaling te onderkennen, zij houdt haar zelfs voor de heiligste wilsuiging. En komt dan nog de gewoonte daarbij en versterkt die deze verdorvenheid van onze natuur, (zoals dit gebeurt bij on-godvruchtige Leraars), dan wordt het tot een ongeneeslijk kwaad en het verleidt en verderft een onbegrensd aantal mensen, zonder dat ze meer te herwinnen zijn. Hoe goed het daarom ook is om over berouw, schuld belijden en boetedoening te preken en te schrijven indien men hierbij blijft staan en niet verder voortgaat met zijn onderwijs om ook tot het geloof door te dringen, dan zijn het zonder enige twijfel bedrieglijke en duivelse leringen. Zo heeft ook Christus, met zijn (voorloper) Johannes niet alleen gezegd: "Bekeert u" maar het woord des geloofs er bijgevoegd, door op te merken: "het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen". Immers men moet niet alleen het ene Woord Gods prediken, maar ook het andere men moet nieuwe en oude dingen uit de schat te voorschijn brengen, zowel de stem van de wet als het woord der genade (doen horen). Men moet de stem van de wet doen weerklinken, opdat (de zondaren) verschrikt worden en tot kennis hunner zonden worden gebracht en vandaar uit zich bekeren, om te komen tot berouwen tot het leiden van een beter leven. Maar daarbij mogen we niet blijven staan. Want dit zou alleen betekenen: wonden en niet verbinden, doorsteken en niet helen, doden en niet weer levend maken, in de hel neerstoten en niet daaruit weer omhoog halen, vernederen zonder te verhogen. Daarom moet ook het woord van de genade en van de toegezegde vergeving der zonden gepredikt worden tot een onderwijzen in en uitlokken van het geloof, zonder hetwelk de wet, de verbrijzeling van het hart, het berouwen al de andere (hiermee samenhangende) dingen tevergeefs plaatsvinden en geleerd worden. Er zijn er wel is waar nog wel overgebleven, die beide: berouw (over de zonden) En genade prediken, maar zij leggen de dingen van Gods wet en van de belofte niet tot dit doel. Deze geest uit dat (wie hen hoort) zal kunnen verstaan vanwaar het berouw en de genade komen. Het berouw immers ontspruit uit de wet van God, maar geloof en genade worden uit de belofte van God geboren, zoals de apostel zegt in Romeinen 10:17: "Zo is dan het geloof uit het horen en het horen door het woord van Christus". Daardoor gebeurt het dat de mens door het geloof aan de goddelijke

belofte getroost en opgeheven wordt, nadat hij door de dreiging en de schrik der goddelijke wet vernederd is en tot kennis van zich zelf is gebracht. Zoals Psalm 30:6 zegt: "Des avonds vernacht het geween tegen de morgen is er gejuich".

26. Dit moge nu zijn opgemerkt over de werken in het algemeen en tevens over die, welke een christen doet om zijn eigen lichaam te bedwingen. Tenslotte willen we nog iets zeggen over zulke die hij in de verhouding tot zijn naaste heeft te doen. Immers de mens leeft in dit sterfelijk lichaam niet voor zich alleen, om met dat lichaam bezig te zijn, maar ook voor andere mensen op de aarde, ja, goed beschouwd, leeft hij alleen voor die anderen en niet voor zich zelve. Tot dit doel immers onderwerpt hij zich zijn lichaam, opdat hij te eerlijker en vrijer anderen zou kunnen dienen, zoals Paulus zegt, Romeinen 14:7: "Niemand onzer leeft voor zichzelf en niemand sterft voor zichzelf, want als wij leven, het is voor de Here, en als wij sterven, het is voor de Here". Daarom kan het niet gebeuren, dat hij werkeloos in dit leven zou zijn en generlei werk zou doen ten goede van zijn naasten. Het is immers noodzakelijk, dat hij met de mensen spreekt en handelt en met hen omgaat, zoals ook Christus de mensen gelijk is geworden en in gedaante gevonden is als een mens en met de mensen heeft verkeerd, zoals Baruch opmerkt, 3:38. Evenwel is niet een dezer werken de mens nodig tot gerechtigheid en zaligheid. Daarom moet hij in al deze zijne werken door deze gedachte geleid worden en moet hij alleen dit bedoelen, dat hij anderen er mee dient en hun ten nutte is in alles wat hij doet, zodat hem niets anders voor ogen staat dan wat de ander nodig heeft en hem voordelig is. Zo immers beveelt het de Apostel dat wij met Onze handen zullen werken opdat we kunnen geven aan hem die gebrek heeft, terwijl hij toch had kunnen zeggen: "opdat we onszelf zullen onderhouden", maar hij zegt: "opdat we kunnen geven hem die gebrek heeft". Want juist tot dit doel is het christelijk om voor zijn lichaam zorg te dragen, opdat we, gesterkt door de gezondheid en het in goede toestand verkeren van dat lichaam, kunnen arbeiden, bezittingen verwerven en bewaren, tot hulp en ondersteuning van hen, die het nodig hebben opdat also het sterke lid het zwakke lid moge dienen en wij zonen van God zijn, de een voor de ander zorgzaam en werkzaam-bezig, wederkerig elkanders lasten dragen en op deze wijze vervullen de wet van Christus. Zie, dit is een waarlijk christelijk leven, hier is waarlijk het geloof "in de liefde werkende", dat wil zeggen: met vreugde en in liefde geeft het zich aan het werk der volkomen vrije dienstbaarheid, waarmee het de naaste onbaatzuchtig en geheel vrijwillig dient, terwijl het-zelf overvloedig verzadigd is door de volheid en rijkdom van het geloof, waaruit het leeft. Zo vermaant Paulus de Filippensen, nadat hij hen onderricht heeft hoe rijk zij geworden zijn door het geloof in Christus, in hetwelk zij alles hadden verkregen, vervolgens met deze woorden in 2:1: "Indien er. dan enig beroep (op u gedaan mag worden) in Christus, indien er enige bemoediging is der liefde, indien er. enige gemeenschap is des geestes, indien er enige ontferming en barmhartigheid is, maakt dan mijn blijdschap volkomen door eensgezind te zijn, een in liefdebetoon, een van ziel, een in streven, zonder zelfzucht of ijdel eerbejag, doch in ootmoedigheid achte de een de ander uitnemender dan zichzelf, en ieder lette niet slechts op zijn eigen belang, maar ieder (lette) ook op dat van anderen". Hier zien wij duidelijk dat de Apostel aan het christelijk leven deze maatstaf aanlegt dat al onze werken op het welzijn van de naasten moeten gericht zijn, daar immers een ieder christen door zijn geloof in zo grote overvloed leeft, dat alle andere werken en heel het leven hem zo overstromen, dat hij de naaste met een vrijwillige welwillendheid kan dienen en (bij hem kan} wel doen. Tot deze dingen stelt hij Christus ten voorbeeld, als hij zegt, vs 5: "Laat die gezindheid bij u zijn, welke ook in Christus Jezus was, die, in de gestalte Gods zijnde, het Gode-gelijk-zijn niet als een roof heeft geacht, maar Zichzelf ontledigd heeft en de gestalte van een dienstknecht heeft aangenomen en de mensen gelijk geworden is. En in zijn uiterlijk als een mens bevonden, heeft Hij Zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood, ja, tot de dood des kruizes". Dit zo geweldig-heilzaam woord van de Apostel hebben zij voor onze ogen verdonkerd, die de apostolische uitdrukkingen: "de "gestalte Gods", "de gestalte van een dienstknecht", "in zijn uiterlijk als een mens" volstrekt niet hebben begrepen en op zijn goddelijke en menselijke natuur hebben overgebracht, terwijl Paulus dit heeft

willen zeggen, dat Christus, daar Hij vol was van de gestalte Gods en overvloed bezat van alle goederen, zodat Hij generlei werk en generlei lijden nodig had om rechtvaardig en zalig te worden immers Hij bezat alle deze dingen terstond van den beginne daardoor toch niet opgeblazen werd en Zich niet boven ons verheven gevoelde en niet enige heerschappij over ons Zich aanmatigde, ofschoon Hij dit naar recht bad kunnen doen. Maar integendeel heeft Hij Zich zo gedragen: arbeidende, werkende, lijdende, stervende, dat Hij Zich gelijk maakte aan alle andere mensen en, in gedaante en gedrag niet anders dan een mens, alsof Hij alles behoeftde en niets bezat van "de gestalte Gods", wat Hij echter geheel en al gedaan heeft om onzentwil, opdat Hij ons zou dienen, opdat al die dingen de onze zouden worden, die Hij in deze zijn knechtsgestalte (voor ons) had uitgewerkt).

27. Zo moet nu een christen zoals zijn Hoofd Christus volzalig was door zijn geloof vol en verzadigd, geheel tevreden zijn met deze gestalte Gods die hij door zijn geloof heeft verkregen, behalve dat hij, gelijk ik heb gezegd, dit geloof zelf moet vermeerderen, totdat het volmaakt zal zijn geworden, want dit is zijn leven, zijn gerechtigheid en zijn zaligheid, die de gelovige mens zelf bewaart en welaangenaam maakt en hem alles meedeelt wat Christus heeft, zoals boven gezegd is. En Paulus, Galaten 2:2 bevestigt dit, zeggende: "En voorzover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God". En ofschoon hij zo vrij is van alle werken, moet hij toch weer, in deze vrijheid, zich ontledigen, de gestalte van een dienstknecht aannemen, als een mens worden en in gedaante gevonden worden als een mens en dienen en te hulp komen en in allen dele met zijn naaste handelen gelijk hij opmerkt dat God in Christus met hem gehandeld heeft en nog handelt en dit alles belangeloos en uit geen anderen hoofde dan om Gode welbehaaglijk te zijn. En dan moet hij daarbij uitgaan van deze gedachte: Zie, daar heeft mijn God mij, dit onwaardig en verdoemelijk mensje, tegen alle waardigheid in, in zijn zuivere, gratis geschonken barmhartigheid, in Christus alle rijkdom van gerechtigheid en zaligheid geschonken, zodat ik voortaan niets meer nodig heb dan het geloof dat gelooft dat het dit alles bezit. Waarom zal ik dan niet voor zulk een Vader, die mij met zijn onschatbaar-waardevolle rijkdommen heeft overstelt, in rijke mate en met opgewekte zin, met heel mijn hart en met blij-vrijwillige ijver alles doen wat ik weet dat Hem welgevallig en aangenaam is? Ik wil mij derhalve aan mijn naaste geven als, in zekere zin, een Christus, zoals Christus zich aan mij gegeven heeft en ik zal in dit leven niets doen dan wat ik zie dat voor mijn naaste noodzakelijk, voordelig en heilzaam zal zijn, aangezien ik door het geloof alle dingen in overvloed heb verkregen. Zie, zo vloeit uit het geloof de liefde voort en de vreugde in de Heer, -en uit de liefde een opgewekte, vergenoegde, vrije geest, gewillig tot een gaarne dienen van de naaste, zodat hij geen rekening houdt. met dankbaarheid of ondankbaarheid, lof of blaam, winst of verlies. Want hij jaagt er niet naar om de mensen aan zich te verplichten en maakt ook geen onderscheid tussen vrienden en vijanden, heeft er ook geen vermoeden van of zij dankbaar dan wel ondankbaar zullen zijn, maar heel vrij en heel vrijgevig geeft hij zichzelf en deelt het zijne uit, hetzij hij ze verspilt aan ondankbaren, hetzij ze geschonken worden aan wie ze verdienen. Zo immers doet ook zijn Vader, die alles aan allen overvloedig en vrijgevig uitdeelt, die zijn zon laat opgaan over bozen en goeden. Zo doet de zoon niets en laat hij niets toe, dan met een belangeloze vreugde, waarmee hij zich verheugt in God door Christus, de Schenker van zo vele goederen. Gij ziet dus: indien we de dingen, die ons geschonken zijn, hebben leren kennen als zeer groot en kostbaar, zoals Paulus zegt, dan wordt spoedig door de Geest in onze harten een liefde uitgestort, door welke wij vrije, opgewekte, alles vermogende werkers zijn, in alle droefenissen overwinnaars blijven, dienstknechten van onze naasten ons willen betonen en nochtans toch heer zijn van alle dingen. Wie echter de gaven, hun geschonken, niet leren onderkennen als hun geschonken om Christus' wil voor hen is Christus tevergeefs geboren, zij gaan de weg der werken, maar zullen tot het genietend smaken van en het blij gevoel van het genot van die zaken nooit komen. Zoals derhalve onze naaste in nood verkeert en behoefte heeft aan onze overvloed, zo verkeren ook wij voor Gods aangezicht in nood en hebben behoefte aan zijn barmhartigheid. Daarom, gelijk onze hemelse Vader in Christus, door Zichzelf bewogen, ons is te hulp gekomen, zo moeten ook wij belangeloos met ons lichaam, en met de werken die het doet, onze naaste te hulp komen, en iedereen moet zijn naaste in een bepaalde zin een Christus worden, opdat wij over en weer als het ware tot Christussen worden voor elkaar. Dan leeft Christus in al de zijnen en zijn wij waarlijk christenen. Daarom: wie kan de rijkdom en de heerlijkheid vatten van het christelijk leven, dat alles vermag en bezit en niets ontbeert, over zonde en dood en hel heerst en tegelijk voor allen in dienstbetoon En inschikkelijk En nuttig begeert te zijn? Maar, ach hoe droef! het is tegenwoordig in heel de wereld onbekend, het

wordt niet gepredikt en niet gezocht, zodat wij zelf met de zin van onze eigen naam volstrekt onbekend zijn en niet weten waarom wij christenen zijn en genoemd worden, stellig heten wij zo naar Christus, maar dan niet naar een van ons afwezige, neen, naar een in ons inwonende Christus, dat is: wanneer we in Hem geloven en op onze beurt wederkerig de een voor de ander een Christus zijn, die voor de naasten doen (wat we kunnen), zoals Christus (zoveel) doet voor ons. Maar in deze tijd leren de mensen ons dat wij alleen naar verdiensten, beloningen en naar de dingen die de onze zijn zullen jagen en op deze wijze hebben wij van Christus iemand gemaakt die eisen stelt, veel strenger dan Mozes ooit deed).

28. Voor anderen uit heeft ook de gezegende maagd (Maria) van hetzelfde geloof een voorbeeld gegeven, toen zij, zoals Lukas 2 ons meedeelt naar de wet van Mozes zich liet reinigen, naar de wijze van alle vrouwen, ofschoon zij toch door zulk een gebod (der reiniging) niet gebonden was, en zij aan reiniging geen behoefte had. En nochtans onderwierp zij zich aan het gebod, vrijwillig en met liefde, en zij stelde zich op EEN lijn met de andere vrouwen, om deze niet te ergeren of te verachten. Zij is derhalve niet gerechtvaardigd door dit werk, maar als rechtvaardige deed zij het door eigen aandrift en vrijwillig, zo moeten ook onze werken door ons worden gedaan niet opdat wij er door gerechtvaardigd worden, daar wij, tevoren door het geloof gerechtvaardigd, alles vrijwillig en met opgewekte zin moeten doen, om den wille van anderen. Ook de heilige Paulus besneed zijn leerling Timotheus, niet omdat deze de besnijdenis nodig had ter gerechtigheid, maar om niet de Joden, die zwak waren in het geloof, aanstoot te geven en om hen niet te verachten, zulke Joden, die er nog niet toe waren gekomen om te staan in de vrijheid van het geloof. Maar daartegenover, toen zij de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, verachtten en betoogden dat de besnijdenis noodzakelijk was tot gerechtigheid, heeft hij daartegen weerstand geboden en heeft er niet in bewilligd dat ook Titus zou besneden worden, Galaten 2:3. Want evenals hij niemands zwakheid in het geloven wilde ergeren of verachten en dus op de tijd dat hem dit nodig scheen naar hun wens handelde, zo ook heeft hij te anderer zijde niet gewild, dat de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, zou beledigd of veracht worden door verstokte werkheiligen, en daarom sloeg hij een middenweg in, ten tijde dat 't nodig bleek verschoonde hij de zwakken, maar steeds weerstond hij degenen die zich in hun dwaling hadden verstokt, om allen te bekeren tot de vrijheid waarin het geloof de christen stelt. Met hetzelfde ijverig streven naar het betamende moeten ook wij handelen, nl. zo dat we de zwakken in het geloof opvangen, zoals Romeinen 14:1 ons leert, maar de leraars die met verstoktheid de werken aanprijzen ten sterkste weerstaan waarover we hierna meer in den brede zullen spreken. Ook Christus in Mattheus 17 wordt het ons verhaald "toen de ontvangers het hoofdgeld van zijn discipelen eisten stelde aan Petrus de vraag of koningskinderen niet van belasting betalen waren vrijgesteld, maar nadat Petrus een bevestigend antwoord op die vraag had gegeven, liet Hij hem toch naar het meer gaan en zeide: "Opdat we hun geen ergernis geven, ga vissen, en neem de vis die het eerst zal bovenkomen, en open de bek van het dier en gij zult er een stater in vinden, een zilverstuk, welnu, neem dat en geef het (de belastinggaarder) voor u en voor mij". Dit voorbeeld heeft grote waarde voor het vooropgestelde woord waarin Christus Zich en de zijnen vrijen en koningskinderen noemt die aan niets gebrek hebben, en toch vrijwillig zich aan wetten onderwerpt en belasting betaalt. Zo weinig derhalve dit werk voor Christus noodzakelijk of nuttig was tot gerechtigheid of zaligheid, even zo weinig hebben alle andere werken van Hem of van de zijnen waarde tot (het verkrijgen van) gerechtigheid, omdat ze alle, nadat de gerechtigheid er te voren reeds was en geheel vrijwillig, gedaan zijn, alleen tot dienstbetoon van anderen en als voorbeelden (voor hen). Van gelijke betekenis zijn de dingen die Paulus in Romeinen 13 en Titus 3 beveelt, dat we de over ons gestelde machten onderdanig moeten zijn en bereid tot alle goed werk, niet opdat we daardoor gerechtvaardigd worden, immers we zijn reeds gerechtvaardigd door het geloof, maar opdat we in vrijheid des Geestes daardoor anderen en de over ons gestelde machten zullen dienen en hun wil in vrijwillig liefdebetoon zullen gehoorzaam zijn. In zodanige zin moeten ook de werken van alle college's, kloosterlingen en priesters gedaan worden, dat ieder de werken, die bij zijn beroep en staat behoren, alleen met dit doel ten uitvoer legge, opdat hij daardoor, niet gerechtigheid zou beoefenen, maar zijn eigen lichaam zou oefenen in de onderwerping en beheersing ervan, anderen tot een voorbeeld die ook zelf behoefte hebben aan zelfbedwang naar het lichaam nl. opdat hij hun alleen maar ter wille zou zijn in vrijwillig liefdebetoon, mits. men echter maar steeds en met de grootste zorg dit in acht neme dat niemand in ijdel

vertrouwen de verwachting zou koesteren door de werken gerechtvaardigd te zullen worden, verdienstelijkheid te verwerven of zalig te worden, omdat dit alleen door het geloof geschiedt, gelijk ik al meermalen heb opgemerkt. Indien dus iemand er maar deze goede kijk op had zou hij zich gemakkelijk buiten al de gevaren kunnen houden waarmee hij wordt bedreigd door de talloze opdrachten en geboden van de paus, van bisschoppen, van kloosters en kerken, van vorsten en overheidspersonen, welke sommige dwaze Herders de mensen zo sterk opdringen, alsof zij tot gerechtigheid en zaligheid noodzakelijk zouden zijn, terwijl zij ze geboden der kerk noemen, hoewel ze dit volstrekt niet zijn. Want een vrij christen spreekt aldus: ik zal vasten, ik zal bidden, ik zal dit en dat doen, dat door mensen geboden is, niet omdat ik dit moet doen om gerechtigheid en zaligheid te verkrijgen, maar omdat ik de paus, de bisschop, de gemeenschap, deze of gene magistraat ter wille wens te zijn of om mijn naaste een voorbeeld te geven, daarom doe en lijd ik alles, zoals Christus mij ten goede veel meer dingen heeft gedaan en geleden, aan welke Hij volstrekt geen behoefte had om te doen of te lijden, toen Hij om mijnentwil is geworden onder de wet, hoewel Hij onder de wet niet was. En hoewel tirannen geweld plegen en onrecht doen, als ze dit eisen, toch zal het ook niet schade doen, zolang het maar niet gedaan wordt tegen God.

29. Uit al deze dingen kan een ieder zich een zuiver oordeel vormen over en een waarheidsgetrouw onderscheid maken tussen alle werken en wetten, en weten welke de blinde en dwaze en welke de ware en goede Herders zijn. Want ieder werk dat niet hierop alleen wordt gericht, dat het geschiedt tot kastijding van het lichaam, of tot dienstbetoon aan de naaste (mits het niets eist dat tegen God indruist), is geen goed christelijk werk. En hierom vrees ik zeer dat er weinige, of gene, college's, kloosters, altaren, kerkdienaren in deze tijd christelijk zijn, evenmin als het vasten en de korte gebeden tot bepaalde heiligen in het bijzonder gedaan. Ik vrees, zeg ik, dat men in alle deze slechts zoekt onze eigene dingen, zolang als men meent dat door deze onze zonden worden goedgeemaakt en wij de zaligheid er door vinden, en zo wordt de christelijke Vrijheid grondig vernietigd, en dit is dan te wijten aan onwetendheid omtrent het christelijk en geheel Vrij geloof. Deze onwetendheid en onderdrukking van de Vrijheid maken zeer vele zeer blinde Herders ijverig erger, doordat zij tot deze neigingen prikkelen en drijven door ze te prijzen en door het vuur aan te blazen met hun aflaten, terwijl ze echter van het geloof nooit reppen. Ik wil u echter deze goede raad geven: wilt ge om iets bidden, of vasten, of in de kerken (gelijk men dat noemt) een stichting in het leven roepen, draag er zorg voor dat gij het doet niet met dit doel, dat gij uzelf er een tijdelijk of eeuwig gewin mee bereidt. Want dan zoudt gij schade doen aan uw geloof, dat, alleen, u alles in de schoot werpt, daarom moet ge hier alleen naar jagen dat dit uw geloof vermeerderd worde en geoefend, hetzij door goede werken hetzij door lijden, maar geef, wat gij geeft, Vrij en gratis, opdat anderen door u en door uw goedheid verrijkt worden en het goed hebben. Zo immers zult gij een waarlijk goed mens En een waar christen zijn. In welk opzicht immers zullen uw goederen en uw werken, die tot tuchtiging van uw lichaam meer dan overvloedig zijn, u baten, daar ge immers, u ten goede, overvloed hebt door uw geloof, in en door hetwelk God u alle dingen heeft geschonken? Ziet, naar deze regel moet het gaan, dat de goederen, die wij van God hebben ontvangen, van de een naar de ander overvloeien en worden tot gemeenschappelijk bezit, opdat ieder afzonderlijk zich het lot van zijn naaste aantrekke en zich zo ten opzichte van hem moge gedragen, alsof hij stond in diens plaats. Uit Christus zijn zij gevloeid en vloeien zij tot ons, uit Christus, die zo zich ons lot heeft aangetrokken en voor ons zijn werk heeft gedaan, alsof Hij-zelf ware wat wij zijn. Uit ons vloeien zij dan weer tot hen, die ze nodig hebben, in dien zin dat En mijn geloof En mijn gerechtigheid voor God moet worden gesteld om de zonden van mijn naaste te bedekken en door bidden de bestraffing ervan te zoeken af te wenden, zijn zonden die ik op mij wil nemen, en er zo mee in arbeid zijn, om mijn naaste daarmee te dienen, alsof het mijn eigen zonden waren. Zo immers heeft Christus voor ons gedaan. Dit toch is de waarachtige liefde en de zuivere regel, te stellen aan het christelijk leven. Want daar alleen is de liefde waar en echt, waar het waarachtige en echte geloof gevonden wordt. Vandaar dat de Apostel, 1 Corinthiërs 13:5, als kenmerk aan de liefde toeschrijft, dat zij zich zelve niet zoekt.

30. Samenvattende concluderen wij nu, dat een christen niet voor zichzelf leeft, maar dat hij leeft in Christus en voor zijn naaste, of anders geen christen is, in Christus door het geloof, in zijn naaste door de liefde. Door het geloof wordt hij naar omhoog gevoerd, boven zichzelf uit, tot God, en door de liefde daalt hij weer af, onder de plaats waar hij stond, tot de naaste, hoewel hij daarbij steeds blijft in God en in Diens liefde, zoals Christus betuigt in Johannes 1:52 als Hij daar zegt: "Voorwaar, voorwaar, Ik zeg ulieden: gij zult de hemel open zien en de engelen Gods opstijgen en nederdalen op de Zoon des mensen". En dit zij nu genoeg gezegd over de vrijheid, die, zoals ge ziet, geestelijk en waarachtig is, die onze harten vrij maakt van alle zonden, wetten en opdrachten, zoals Paulus opmerkt, 1 Timotheus 1: "de wet is niet gesteld voor de rechtvaardige". Zij gaat alle andere uitwendige vrijheden zover te boven, als de hemel hoog verheven is boven de aarde. Haar moge Christus ons doen verstaan en behouden, beide!

AMEN.

TEN BESLUIITE.

Ten besluite moge ik, ten goede van hen, tot wie men niets zo duidelijk kan zeggen of zij maken er door misverstand nog een karikatuur van, nog iets aan het dusver gezegde toevoegen, indien dit nu tenminste tot hun begrip zal kunnen doordringen! Er zijn er nog zeer velen die, als ze van deze vrijheid door het geloof horen gewagen, deze heel spoedig verkeren in een reden voor het vlees om nu van oordeel te zijn dat thans dadelijk maar alle dingen hun geoorloofd zouden zijn en die nu door niets anders vrijen en christenen willen schijnen te zijn, dan door het verachten van en vele aanmerkingen maken op alle menselijke ceremoniën, tradities en wetten, alsof ze daarom christen zouden zijn, indien ze maar niet op gezette tijden vasten, of, als anderen vasten, zelven vlees eten of de gebruikelijke korte gebeden nalaten, met opgetrokken neus de voorschriften van mensen bescotten, en al de overige zaken die tot het wezen der christelijke religie behoren volkomen op de achtergrond dringen. Aan de andere zijde stenen op de hardnekkigste wijze tegenover dezen zich zoveel anderen, die op het inachtnemen van er eerbied betonen aan de ceremoniën steunen, in de mening dat ze daardoor zalig worden, alsof ze op een dusdanige wijze zalig worden, omdat zij op bepaalde dagen vasten of zich van alle vlees onthouden of voorgeschreven gebeden opzeggen, met ophef van voorschriften van de Kerk en van de Vaderen gewagen, maar terwijl zij zelf geen zier doen van de dingen, die toch tot ons zuiver geloof behoren. Beide groepen van mensen staan zeer schuldig daaraan, dat zij, terwijl ze ernstiger dingen en die tot de zaligheid noodzakelijk zijn te enenmale verwaarlozen, over die veelonaanzienlijker dingen en die niet noodzakelijk (ter zaligheid) mogen heten, met zoveel heftigheid strijd voeren. Hoeveel juist is het dan toch dat de apostel Paulus ons , leert om de middenweg in te slaan en alle eenzijdigheid streng veroordeelt, als hij zegt Romeinen 14:3: "Wie wel eet, minachte hem niet, die niet eet en wie niet eet, oordele hem niet, die wel eet". Hier ziet ge, dat zij die de ceremoniën niet uit. vrome zin maar uit pure verachting nalaten en er met sterke afkeuring over spreken, berispt worden, als de apostel vermaant om ze niet te verachten, want de kennis maakt hen opgeblazen. Aan de andere zijde onderwijst hij anderen die met hardnekkigheid zich aan de ceremoniën hechten, dat zij de eersten niet zullen oordelen. Want beiden op hun beurt maken zich hieraan schuldig dat zij niet uit de opbouwende liefde leven. Daarom moeten we in dit stuk naar de Schriftvermaning luisteren, die ons leer dat we noch naar de rechterzijde noch naar de linker van de rechte weg mogen afwijken, maar de rechte gerechtigheden des Heren zullen navolgen, die het hart verheugen. Want gelijk iemand, wie ook, niet rechtvaardig is daarom dat hij tot werken en gebruiken van ceremoniën zich dienstvaardig betoont en zich daaraan toewijdt, zo zal hij ook niet daardoor alleen een rechtvaardige geacht worden omdat hij die dingen (integendeel) nalaat en veracht. Immers door het geloof in Christus zijn we niet vrij van de werken, maar van een bepaalde mening over de werken, nl. deze: de dwaze verwachting dat men de rechtvaardiging in de weg der werken zou kunnen zoeken. Want het geloof maakt onze gewetens vrij en rechtvaardigt en redt ze, immers door dit geloof komen wij tot de wetenschap dat de gerechtigheid niet is uit de werken, ofschoon de werken daarbij niet kunnen en niet mogen afwezig zijn, gelijk we niet kunnen leven zonder spijs en drank en alles waaraan ons sterfelijk lichaam behoefte heeft, en toch is onze gerechtigheid niet in die werken gelegen, maar in het geloof, al is het ook dat vanwege deze waarheid de werken toch niet veracht of nagelaten mogen worden. Zo' zijn we in de wereld bevangen onder de noodzakelijkheden die het leven in dit ons lichaam meebrengt, maar niet daaruit zijn wij gerechtvaardigd. "Mijn Koninkrijk", zegt Christus, "is niet van hier en niet van deze wereld". Maar Hij zegt niet: "Mijn Koninkrijk is niet hier en niet in deze wereld". En Paulus merkt op: "Ofschoon wij in het vlees wandelen, mogen we toch niet met vleselijke wapenen strijden". En, in Galaten 2:20: "Voor zover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God". Zo dan, wat wij doen, leven en zijn in

werken en ceremoniën, dat bewerkt de dwang van dit leven en de zorg die we moeten dragen om ons lichaam te besturen, nochtans zijn we daarin niet gerechtvaardigd, maar in het geloof in de Zoon van God. Daarom moet een christen de middenweg bewandelen en die twee soorten van mensen zich voor ogen stellen. Want EEN van beiden: of hem ontmoeten hardnekkige, verstokte ceremoniën-onderhouders die als dove, ongevoelige adders de waarheid aangaande de vrijheid niet willen horen, maar van hun ceremoniën hoog opgeven, die anderen bevelen en er bij anderen op aandringen ze toch te doen, alsof ze rechtvaardiger zouden zijn, maar zonder enig geloof, zoals vroeger de Joden zich mensen betoonden die niet wilden verstaan in welke weg ze goed zouden kunnen handelen, zulke moeten we weerstaan, het tegendeel doen van wat zij doen, en hun dapper sterke aanstoot geven, opdat zij niet door die goddeloze leer zeer velen met zich op een doolweg voeren. Het is dienstig om voor hun ogen vlees te eten, vasten te breken en andere dingen te doen ten gunste van de vrijheid waarin het geloof staat, dingen, die zij voor de ergste zonden houden. Van hen moet gezegd worden: "Laat hen gaan, het zijn blinden en leidlieden van blinden". Uit deze overweging heeft ook Paulus geweigerd Titus te besnijden, hoe zij er ook op aandrongen, en heeft Christus zijn apostelen verdedigd, toen zij op de sabbath aren afbraken, en er zijn vele dergelijke gevallen. Of dien christen ontmoeten eenvoudigen, ondeskundigen, onwetenden en zwakken in het geloof (zoals de Apostel hen noemt), die deze vrijheid van het geloof nog niet in zich op kunnen nemen, ook al zouden zij het wel willen, met dezen moet men verschonend omgaan, opdat zij niet geërgerd worden en men moet met hun zwakheden geduld hebben, totdat men hen uitvoeriger zal hebben onderwezen. Omdat immers _dezen niet uit verstokte boosheid zo handelen en denken, maar alleen uit zwakheid van het geloof, moet men, om te voorkomen dat zij aanstoot nemen, vasten en andere dingen, die zij noodzakelijk achten, onderhouden, dit is immers eis van die liefde, die niemand wondt maar allen dient. Ze zijn immers niet door hun eigen schuld zwakken, maar het is de schuld van hun Herders, die hen door de strikken en wapenen van hun tradities hebben gevangengenomen en zwaar gewond, uit wier macht zij moeten worden bevrijd en genezen door de leer van het geloof en van de vrijheid. Zo zegt het 'de Apostel in Romeinen 14: "Indien wat ik eet mijn broeder aanstoot geeft, wil ik in eeuwigheid geen vlees meer eten". En wederom: "Ik weet, dat in Christus niets uit zichzelf onrein is: alleen voor hem, die iets onrein acht, is het onrein. maar het is verkeerd voor een mens, als hij door zijn eten tot aanstoot is", Romeinen 14:14 en 20. Daarom, ofschoon men sterke weerstand moet bieden aan die leraars der traditie en de inzettingen der priesters scherp af te keuren zijn, waarmee zij tegen het volk Gods woeden, moet men toch de angstige mensen sparen, die de goddeloze tirannen gevangen 'houden in de netten van diezelfde wetten, totdat zij uit die strikken worden losgemaakt en bevrijd. Zo dan: strijd krachtig tegen de wolven en ten goede van de schapen, maar niet tegelijk tegen de schapen, en dat zult ge doen, indien ge op de wetten en de wetgevers aanvalt en toch tegelijk die wetten onderhoudt met de zwakken mee, opdat zij niet geërgerd worden, totdat zij ook zelf de tiran leren kennen en begrijpen hoe ze in de vrijheid zijn gesteld. Maar indien gij uw vrijheid wilt gebruiken, doe dat dan in het verborgen, gelijk Paulus zegt, Romeinen 14:22: "Houd gij het geloof, dat gij hebt, bij uzelf, voor het aangezicht Gods". Hoed u er echter voor dat ge die niet gebruikt in uw omgang met de zwakken. Gebruik daarentegen haar in de verhouding tot tirannen en verstokten wel, tot hun verachting, en doe dat dan met de grootste vastberadenheid en volharding, opdat zij ook zelve leren verstaan dat zij goddelozen zijn en dat hun wetten niets bijdragen tot gerechtigheid, ja, dat zij zelfs geen recht hadden om ze vast te stellen en uit te schrijven! Daar men dus dit leven niet kan leiden onder ceremoniën en werken, ja de vurige en onervaren leeftijd der jeugdigen er behoefte aan heeft om door deze banden binnen de perken gehouden en beschermt te worden en daar een ieder zijn lichaam met zo grote ijver moet tuchtigen, moet een dienaar van 'Christus verstandig en getrouw zijn, dat

hij Christus' gemeente in al deze dingen zo regere en lere, dat hun geweten en hun geloof geen aanstoot ontvangt, dat in hen geen gedachte aan of wortel van bitterheid opkome en velen daardoor bezoedeld zouden worden, gelijk Paulus de Hebreëen tevoren vermaand heeft, nl. dat zij toch niet, na het geloof verloren te hebben, zich zouden verontreinigen met de inbeelding, dat de gerechtigheid vrucht van werken zou kunnen zijn, alsof ze door deze moesten gerechtvaardigd worden, wat gemakkelijk geschiedt en de zeer velen bezoedelt, indien niet tegelijk het geloof met standvastigheid wordt ingeprent. Maar het kan onmogelijk worden vermeden indien het geloof zwijgt en alleen inzettingen van mensen worden geleerd, zoals tot op heden geschied is door de verpeste, goddeloze, ziel-dodende overleveringen van onze Pausen en de leringen der theologen, zodat een onbegrensd aantal zielen door deze hun gespannen strikken naar de hel zijn gesleept, zodat ge daarin de Antichrist kunt herkennen. Om kort te gaan: gelijk de armoede door rijkdom, de trouw door zaken doen, de nederigheid door eerbewijzen, de onthouding door gastmalen, de kuisheid door zingenot aan gevaren wordt blootgesteld, zo de gerechtigheid des geloofs door ceremoniën. "Zal iemand", vraagt Salomo, "vuur in zijn boezem opdragen, zonder dat zijn klederen in brand geraken?" Spreuken 6:27. En toch mag men, gelijk in rijkdom, in zaken, in eerbewijzen, in genietingen, in maaltijden, zo dan ook in ceremoniën, dat dus in gevaren, verkeren, maar, gelijk het voor jonge kinderen heel, heel nodig is om gekoesterd te worden aan de boezem en door de goede diensten van meisjes, opdat ze niet omkomen, terwijl het toch voor hen, als zij volwassen zijn geworden, een gevaar voor de ziel meebrengt om onder meisjes te verkeren, zo is het de onervaren mensen van de (jonge) vurige leeftijd nodig dat zij door de zelfs ijzeren kluisters der ceremoniën worden in boeien geslagen en gekastijd, opdat niet hun geest zonder zelfbeheersing vanwege de misdaden in het verderf worde gestort, en toch zal het hun dood zijn, indien zij zouden hebben volhard in de waan dat hun rechtvaardiging in die dingen gelegen was, terwijl zij veelmeer daarin onderwezen moeten worden, dat zij niet daartoe zo in-gekluiserd zijn geweest, opdat zij daardoor gerechtvaardigden zouden zijn en vele verdiensten zich zouden hebben verworven, maar opdat zij geen verkeerde dingen zouden doen en lichter tot de gerechtigheid des geloofs zouden worden heengeleid, wat ze door de onstuimigheid, hun' leeftijd eigen, indien die niet zou worden onderdrukt, niet voor zich zouden hebben verkregen. Daarom moeten de ceremoniën in het christelijk leven geen andere plaats hebben dan bij ambachtslieden en kunstenaars de tot het bouwen en tot de arbeid geschikte voorbereidende benodigdheden hun plaats krijgen, die niet daartoe worden gereedgelegd omdat ze voor het bouwwerk van wezenlijke en blijvende betekenis zouden zijn, maar omdat zonder die niets kon worden gebouwd of tot stand kon komen, als echter het gebouw voltooid is worden ze terzijde gelegd. Hier ziet ge, dat zij niet werden veracht, integendeel: zeer gezocht, maar de waan van de inbeelding, die wordt veracht, omdat niemand het er voor houdt dat deze dingen nu het echte en blijvende gebouw zijn. Indien echter iemand zo buitengewoon dwaas was en deed, dat hij zijn gehele leven lang zich om niets anders had bekommerd dan om deze voorbereidende toerusting tot het werk zo weelderig, zo zorgvuldig, zo aanhoudend mogelijk in orde te brengen, maar hij er nooit aan toe kwam om te denken aan het gebouw-zelf dat er door moest verrijzen, indien hij er zijn behagen in stelde en er hoog van opgaf dat hij zich zoveel moeite getroostte in het opstellen van uitrustingen en van die onbeduidende steigers, zouden dan niet alle mensen medelijden hebben met zijn dwaasheid en van mening zijn dat met al die nu weggegooiden grote uitgaven iets heel groots had kunnen worden opgebouwd? Zo nu verachten wij de ceremoniën en de werken niet, integendeel: wij zoeken ze en achten ze op 't hoogste, maar wij verachten de waan die men zich omtrent die werken vormt, en wij doen dat, opdat toch maar niemand mene dat dit nu de ware gerechtigheid is, zoals de hypocrieten, de huichelaars, dat doen, die heel het leven in deze met ijver gedane werken vasthechten en het er in verspillen en datgene,

waartoe al die dingen geschieden, niet bereiken, of, gelijk de Apostel zegt: "die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkenning der waarheid te komen", 2 Timotheus 3:7. Want het schijnt dat zij willen bouwen en zij bereiden zich daartoe voor, en toch bouwen zij nooit werkelijk, zo blijven ze ronddolen in de uiterlijke schijn der vroomheid, maar de kracht ervan raken ze zelfs met geen vinger aan. Toch hebben zij intussen een welgevallen in zichzelf, om hun ijver en zij durven zelfs een afkeurend oordeel over anderen te vellen, die ze niet zien blinken in een dergelijke praal van werken, terwijl ze toch met een dergelijke verkwisting en zodanig misbruik van de gaven Gods, indien die doortrokken waren geweest door het geloof, indrukwekkend-grote resultaten hadden kunnen bereiken tot hun eigen heil en dat van anderen. Maar aangezien de menselijke natuur en de zogenaamde natuurlijke rede naar haar aard bijgelovig is en, als enige wetten en werken hun worden voorgelegd, bereid is zich in te beelden dat men daardoor de gerechtigheid kan verkrijgen en voeg dan daaraan toe dat zij door de praktijk van alle aardse wetgevers er in is geoefend en gesterkt om datzelfde gevoel te koesteren is het onmogelijk dat zij in eigen kracht zich zou kunnen losmaken uit de slavernij dezer werkgerechtigheid, tot het opmerkzaam worden op de vrijheid des geloofs. Daarom is het noodzakelijk te bidden, dat de Here ons moge trekken en ons moge maken: "theodidacten", dat is: "door God geleerden" en dat Hij-zelf, zoals Hij beloofd heeft, in onze harten zijn wet moge schrijven, anders is het met ons gedaan. Want indien Hij-zelf niet deze wijsheid, als een mysterie, in het verborgene binnen in ons hart ons leert, dan kan onze natuur niet anders doen dan haar veroordelen en voor ketters achten, omdat zij zich aan haar stoot en die wijsheid haar "dwaasheid" voorkomt te zijn, zoals wij zien dat het oudtijds de profeten en apostelen is overkomen, en zoals nu de goddeloze en blinde pausen het mij en mijns gelijken aandoen, met hun vleiers over wie God zich eens, gelijk over ons, moge ontfermen en Hij doe zijn aangezicht over ons lichten, opdat we op aarde zijn weg leren kennen, onder alle volken het heil van Hem, die geprezen zij tot in eeuwigheid.

Amen.